

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANA BİLİM DALI

FELSEFİ BAĞLAMDA LİBERAL EĞİTİM ANLAYIŞI VE
ELEŞTİRİSİ

YÜKSEK LİSANS

Mehmet YÜCEL

MAYIS-2025
GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

FELSEFE ANA BİLİM DALI

FELSEFİ BAĞLAMDA LİBERAL EĞİTİM ANLAYIŞI VE ELEŞTİRİSİ

**UNDERSTANDING AND CRITICISM OF LIBERAL EDUCATION IN A
PHILOSOPHICAL CONTEXT**

YÜKSEK LİSANS

Mehmet YÜCEL

**MAYIS-2025
GÜMÜŞHANE**

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

FELSEFE ANA BİLİM DALI

FELSEFİ BAĞLAMDA LİBERAL EĞİTİM ANLAYIŞI VE ELEŞTİRİSİ

**UNDERSTANDING AND CRITICISM OF LIBERAL EDUCATION IN A
PHILOSOPHICAL CONTEXT**

YÜKSEK LİSANS

Mehmet YÜCEL

Danışman: Doç. Dr. Celal YEŞİLÇAYIR

**MAYIS-2025
GÜMÜŞHANE**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**Felsefi Bağlamda Liberal Eğitim Anlayışı ve Eleştirisi**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmalarını kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi'nin lisanslı kullanıcısı olduğum intihal yazım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylıyorum.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

29/05/2025

.....
Mehmet YÜCEL

TEŞEKKÜR

Lisansüstü eğitim ve tez yazım sürecimde bilgisi ve deneyimiyle her zaman yanımda olan ve desteğini hiç esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Celal YEŞİLÇAYIR'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Sadece akademik anlamda bir danışman değil her konuda bir rehber, yol gösteren ve destekçim oldunuz. Danışman ve öğretmen nasıl olması gerektiğini gösterdiğiniz için çok teşekkür ederim. Değerli jüri başkanımız Doç Dr. Ahmet TÜZEN ve değerli jüri üyemiz Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih IŞIK hocalarıma bu süreçte desteklerini esirgemeyip önemli tespit ve değerlendirmelerinin yanında verdikleri önerilerden ötürü en içten teşekkürlerimi sunarım. Sadece tez sürecimde değil akademik eğitim sürecim boyunca bana her daim sevgi, sabır ve destek veren aileme en derin teşekkürlerimi sunuyorum. Başarılarıma benden daha çok sevinen, zorluklarımda beni cesaretlendiren, her an yanımda olan ve varlığıyla bana güç veren eşim Elif YÜCEL'e ve hayat ışığım olan kızım Sare YÜCEL'e sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

Liberalizm ortaya çıktığı dönemden itibaren insan ve toplum hayatında önemli etkiler meydana getirmiş olan bir akımdır. İlk başlarda bireysel özgürlük fikrine dayalı bir düşünce olarak gelişen liberalizm, zamanla ekonomi alanda etkili bir akım haline gelmiştir. Özellikle XX. yüzyılda gelişen liberal ekonomi düşüncesi farklı alanlara yayılarak etkisini hissettirmiştir. Bununla birlikte liberalizmin küresel anlamda hayatın her alanına yayılan etkisi önemli ölçüde eğitim alanına da yansımıştır. Çalışmamızda liberalizmin temelleri, insan hayatına etkileri ve eğitim alanındaki yansımaları incelenmektedir. Liberal akımların öngördüğü eğitim anlayışının insani ve ahlaki anlamda yol açtığı etkilerin felsefi bağlamda analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Söz konusu analiz kapsamında eleştirel bir yöntem izlenmektedir. Bu çerçevede tezimizde ilk olarak liberalizmin ortaya çıkışı, öncüleri ve temel kavramları ele alınmaktadır. İkinci adımda ise liberal eğitim anlayışı insan olgusu bağlamında analiz edilmektedir. Sonraki aşamada liberal eğitim anlayışının felsefi bağlamda eleştirisine yer verilmektedir. İnsani değerler bakımından liberal eğitimin yol açtığı sorunlar tartışmaya açılmaktadır. Bununla birlikte son tahlilde bazı alternatif öneriler oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Liberalizm, birey, özgürlük, liberal eğitim, neoliberalizm

ABSTRACT

Liberalism is a movement that has had significant effects on human and social life since its emergence. Liberalism, which initially developed as an idea based on the idea of individual freedom, has become an effective trend in the field of economy over time. The idea of liberal economy, which developed especially in the XXth century, has made its impact felt by spreading to different fields. However, the impact of liberalism, which has spread to all areas of life in a global sense, has been reflected in the field of education to a significant extent. In our study, the foundations of liberalism, its effects on human life and its reflections in the field of education are examined. It is aimed to analyse the humanitarian and moral effects of the understanding of education envisaged by liberal movements in a philosophical context. A critical method is followed within the scope of this analysis. In this framework, firstly, the emergence of liberalism, its pioneers and basic concepts are discussed in our thesis. In the second step, the liberal understanding of education is analysed in the context of human phenomenon. In the next step, the liberal education understanding is criticised in a philosophical context. The problems caused by liberal education in terms of human values are discussed. However, in the last analysis, some alternative suggestions are tried to be formed.

Keywords: Liberalism, individual, freedom, liberal education, neoliberalism

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR DİZİNİ.....	IX
GİRİŞ	1
1. LİBERALİZM	3
1.1. Liberalizmin Ortaya Çıkışı.....	4
1.2. Liberalizmin Temel Kavramları.....	5
1.3. Liberalizmin Öncüleri	10
1.4. Liberalizmin Yansımaları.....	12
1.5. Klasik Liberalizm, Modern Liberalizm, Neoliberalizm.....	15
2. LİBERAL EĞİTİM ANLAYIŞI	17
2.1. İnsan ve Eğitim	17
2.2. Liberalizm Öncesi Eğitim	18
2.3. Liberal Düşünce ve Eğitim.....	20
2.4. Liberalizmde İnsan ve Eğitim	23
2.5. Liberal Eğitimin Hedefleri	25
2.6. Liberal Eğitimin Programı	27
2.7. Liberal Eğitimde Yöntem.....	28
2.8. Liberal Eğitimin Öğeleri	30
3. LİBERAL EĞİTİMİN ELEŞTİRİSİ.....	37
3.1. Sınıf Farklılıkları Sorunu	37
3.2. Tek Tip İnsan Sorunu.....	38
3.3. Liberal Eğitimde Değer Sorunu	40
3.4. Siyaset ve Piyasanın Liberal Eğitime Etkileri.....	44
4. SONUÇ	47
KAYNAKÇA.....	50
ÖZGEÇMİŞ.....	54

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
Der.	: dergi
Yay.	: yayın
vb.	: ve benzeri
Ark.	: arkadaşları
Akt.	:Aktaran
vd.	: ve diğerleri

GİRİŞ

İnsan hayat sahnesine girdiği andan itibaren yaşam ve dış dünyanın kendisinde bıraktığı izlerin sonucu olarak bir düşünce ortaya koyma gereksinimi hissetmektedir. İnsanın varlık evreninde bazen düşünceleri davranışlarına yön verirken bazen de davranışları düşüncesinin çerçevesini çizmektedir. Bu döngü ilk insandan günümüze kadar devam etmiş olup her döneme damgasını vuran birtakım düşünceler olmuştur. Dönemin paradigmasının beraberinde birçok alanı etkisi altına aldığını daha önceki dönemleri incelediğimizde görebileceğimiz gibi günümüz dünyasında da bunun örneklerini görmek mümkündür. Bazı düşünceler ise ortaya çıktığı dönemle sınırlı kalmayıp uzun yıllar etkisini göstermektedir. Nitekim liberalizm öncesi düşüncelerde örneğini gördüğümüz gibi liberalizmde de bu durum açıkça kendisini göstermektedir. Asırlar boyunca ortaya çıkan düşünceler bazen birbirlerinden etkilenirlerken bazen de birbirinin küllerinden doğmuştur.

Birey ve özgürlük kavramlarını felsefesinin temelinde oturtan liberalizm, zamanla endüstri devriminin etkisiyle ekonomi merkezli bir anlayışa doğru evrilmiştir. Bireyin merkeze alındığı liberal anlayışta devletin ve iktidarın sınırlandırılması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Bu anlayış birey dışındaki diğer unsurları ikinci plana atmaktadır. Devlet denilen mekanizma adeta bireyin hizmetine sunulmuştur. Buna göre devlet kurumu adeta bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunması ve teminat altına alınması ilkesi üzerine kurulmuştur (Özmaden, 2019: 54). Çalışmamıza konu olan ve eğitimle ilişkisinin sorgulandığı liberalizm ise daha ziyade “klasik liberalizm” ve bu anlayışın 1970’lerden sonra tekrar vurgulanmaya başlandığı “neoliberalizm” türüdür. 1930’lardan 1970’lere kadar gelişen sosyal yönü güçlü “modern liberalizm” ise tezimizin yöneldiği eleştirilerin dışında kalmaktadır.

Ekonomiden siyasete, felsefeden eğitime her alanda etkisini gösteren bu düşüncenin birey merkezli bir anlayış olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede “Liberal eğitim düşüncesini ortaya çıkaran başlıca etmenler nelerdir?”, “Liberal eğitimin sağladığı bireysel ve toplumsal faydalar nelerdir?” ve “Bireye birçok alanda katkısı olan bu düşüncenin olumsuz yönleri var mıdır?” gibi sorular karşımıza çıkmaktadır. Araştırmamızda zikredilen sorulara ilişkin cevaplar aranmaktadır. Bu çerçevede çalışmamız felsefi metin analizi ve temellendirme yöntemine başvurulmaktadır. Böylelikle liberal eğitim akımının eleştirel bir bakış açısıyla irdelenmesi amaçlanmaktadır. Konuyla ilgili analiz ve tartışmalara girişmeden önce kısaca çalışmamızın içeriğinden bahsetmek yerinde olacaktır.

Çalışmamızın birinci bölümünde liberalizmin ortaya çıkışı, öncüleri, temel kavramları, ekonomik ve felsefi anlamda liberal düşünce konusu ele alınmaktadır. Liberalizm tarih sahnesindeki yerini alamaya başladığı andan itibaren her dönem bu düşüncenin bayraktarlığını yapmış isimler görmek mümkündür. Sözgelimi Thomas Hobbes, John Locke, David Hume, A. Smith, Adam Ferguson, Montesquieu, Voltaire ve Immanuel Kant gibi düşünürler liberal düşüncenin öncüleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında liberalizmin temel kavramları serimlenmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede liberalizmin temel unsurları/kavramları olan birey, özgürlük, mülkiyet, akıl, adalet, devlet ve piyasa ekonomisi ifadeleri analiz edilmektedir. İkinci bölümde ise liberalizm eğitim anlayışı, insan olgusu etrafında irdelenmektedir. Bu çerçevede liberal eğitimin hedefleri, liberal eğitim programı ve yöntemi tartışılmaktadır.

Üçüncü bölüm ise liberal eğitimin eleştirisine ayrılmıştır. Liberal eğitimin eleştirisi sınıf farklılıkları sorunu, tek tip insan sorunu, liberal eğitimde değer sorunu ile siyasi anlayışın etkisi konuları çerçevesinde incelenmeye çalışılacaktır. Liberalizmin öteki türden eğitim anlayışlarına yönelttiği eleştirel söz konusudur. Diğer taraftan liberal eğitim anlayışının ortaya çıkardığı birtakım sorunların olduğu bilinmektedir. Tezimizin temel amacı olan söz konusu sorunların tespit edilerek, eleştirel bir bakış açısının geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede “Devlet eğitim konusunda yetersiz kaldığı için mi özel kurumlara ihtiyaç duyulmaktadır?”, “Fırsat eşitliği kavramı sadece sözde bir kavram mıdır?”, “Ekonomik olarak yetersiz olan bireyler özel kurumlardan dolayısıyla kaliteli bir eğitimden mahrum mu kalacak?” ve “Özel eğitim kurumları ile devlet kurumlarını ayıran temel unsur kaliteli eğitim mi?” sorularının cevaplandırılması önem arz etmektedir. Çalışmamıza liberalizm kavramı ve ortaya çıkışı ile başlayalım. Daha sonra ise sözü liberal eğitime getirmeye çalışalım.

1. LİBERALİZM

Liberalizm tarihsel olarak XVII. ve XVIII. yüzyılda bireysel özgürlük ve bireysel haklar düşüncesi ile gelişmeye başlamıştır. XIX. ve XX. yüzyılda ise ekonomik alanda yaygınlaşmış bir akım haline gelmiştir. Bununla birlikte kültürel ve eğitimsel alanlarda derin etkiler yaratmış felsefî bir akım haline gelmiştir. Böylelikle liberalizm, feodalizmin gücünü yitirmeye başlaması ve kapitalizmin ortaya çıkması ile birlikte açıkça kendisini göstermeye başlamıştır. Liberalizmin keskin bir şekilde sınırını çizmek ve ona tek bir çerçeveden bakmak bizi doğru sonuca götürmeyecektir. Liberal" kavramı, Latince "liber" kökünden türemiş olup, özgür birey anlamına gelir ve bu durum liberalizmin temel dayanaklarından biridir (Heywood, 2013: 41). "Liberalizm" ifadesi telaffuz edilince zihnimizde hep birey ve özgürlük kavramları canlanmaktadır.

Liberalizm, tarihsel süreçler boyunca çeşitli çatışmaların ve toplumsal dönüşümlerin etkisiyle şekillenmiş bir düşünce akımıdır. Ekonomik, sosyal ve siyasal boyutlarıyla günümüze ulaşan liberalizm, özellikle ekonomik anlamda kapitalizmle sıkı bir ilişki içerisindedir. Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, serbest piyasa düzeni, özel girişim ve bireysel özgürlük gibi temel ilkeler etrafında yapılandırılan liberal düşünce, toplumsal ve siyasal alanda geniş kapsamlı bir etki yaratmıştır. Bu etki alanı, küresel düzeyde toplumsal ve politik yapıları dönüştürmüş ve yeni bir sistemin tesis edilmesine olanak tanımıştır (Çetin, 2002: 80). Liberalizm terimi, çeşitli anlam katmanları ile karşımıza çıkmaktadır. Bu kavram, zaman zaman "erkinlik" olarak da adlandırılmakla birlikte, genel bağlamda "liberalizm" terimi tercih edilmektedir. Liberalizm, etimolojik kökeni itibarıyla "serbestlik" kavramına dayanmakta olup, ekonomik düzlemde bireylerin özgürlük temelinde ve karşılıklı rekabet içinde etkileşimde buldukları bir yapı öngörmektedir. Dolayısıyla liberalizm, bireysel özgürlükler ile piyasa dinamikleri arasındaki ilişkiyi vurgulayan bir dünya görüşü olarak öne çıkmaktadır.

Liberalizm, tarihsel kökenleri itibarıyla iktidarın sınırlanması ilkesini felsefesinin merkezine yerleştirmiştir. Bu düşünce, gücün kısıtlanması ve kontrol altında tutulmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Devletin, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini koruma ve güvence altına alma sorumluluğu, liberal anlayışın temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla liberalizm bireylerin temel hak ve özgürlükleri ile kendi yeteneklerini gerçekleştirmelerine imkân tanıyan toplumsal bir yapının inşasını öngörmektedir. Devlet veya bireyin içerisinde yaşadığı toplumsal unsurlar bireyin kendini

gerçekleştirmesine hizmet etmelidir. Şimdi ise bu temel düşünceye sahip olan liberalizmin ortaya çıkmasını sağlayan unsurların neler olduğuna bakmak yerinde olacaktır.

1.1. Liberalizmin Ortaya Çıkışı

Orta Çağ'da Kilisenin, toplum ve dönem üzerinde belirgin etkisinin iki temel nedeni bulunmaktadır: maddi ve manevi sebepler. Maddi açıdan, kilise vergi toplama, toplumsal hayatın çeşitli alanlarına etkide bulunma, hâkimiyet sağlama, eğitim ve öğretimi düzenleme gibi işlevleri aracılığıyla önemli bir nüfuz kazanmıştır. Kilisenin ekonomik alanda da ciddi bir etkiye sahip olması, onun toplumsal yapılar üzerindeki otoritesini artırmıştır. Manevi yönü ise, insanların dini inançlarının merkezinde yer alması ve bu inançların bireylerin yaşamlarını düzenleyici birer unsur olarak işlev görmesiyle ilgilidir. Kilise, bu vasfı sayesinde bireyler üzerinde yönlendirici ve yönetici bir otorite konumundadır (Çetin, 2002: 82-83). Orta Çağ'dan beri süregelen Kilise'nin ve feodal düzenin etkisinin Yeni Çağ ile birlikte azalması, toplumsal güç dinamiklerinin değişimine zemin hazırlamıştır. Kent yaşamının inşası ve kentlerin ortaya çıkışı, ilkel düzenin gücünü zayıflatmış ve yeni bir sosyolojik alanın şekillenmesine yol açmıştır. Bu dönemde manastır eğitiminin yerini üniversitelerin alması, sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmelerin bir sonucu olarak bireylerin dünyaya yönelik bakış açılarını dönüştürmüştür. Felsefe ve bilimin etkisiyle dönüşen özgürlük kavramı, toplumsal düzen üzerinde kayda değer bir etki yaratmış; bireyler, ortak çıkarlar etrafında bir araya gelerek kolektif eylemler geliştirmeye başlamıştır. Bu süreç, özellikle kilise ve monarşinin otoritesinin zayıflamasında kritik bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Çetin, 2002: 89-91). Alınan eğitimler bireyin sahip olduğu özelliklerin farkına varmasını ve beraberinde bakış açısını değiştirerek var olan sistemin eksiklerini görmesini sağlamıştır.

Liberalizmin ortaya çıkış sürecini etkileyen faktörler arasında Tanrı merkezli evren anlayışının yerini insan merkezli bakış açısına bırakması, Orta Çağ feodal yapısının Sanayi Devrimi ve Aydınlanma Hareketleri ile sarsılması ve bu süreçte feodal düzenden yararlanarak büyük imtiyazlar elde eden kilisenin toplumsal itibarının ve inandırıcılığının azalması gibi nedenler sayılabilir. Feodalizm, köleci ve ilkel komünal sistemlerin çözümlenmesinden sonra şekillenen; toprak mülkiyetini elinde tutan egemen sınıf ile bu sınıfa bağlı köylüler arasındaki hiyerarşik ilişkileri tanımlayan siyasal ve sosyo-ekonomik bir sistemdir. Bu yapı, özellikle Orta Çağ Avrupa'sında yaygınlık kazanmış olup, toplumsal düzenin her katmanında otoriteye bağlılık ve itaati zorunlu kılan bir hâkimiyet ilişkisi üretmiştir. (Rosenthal, 1972:165). Egemen güç toplumu oluşturan düşünce ve değerler

devamında da bireyler üzerinde hâkimiyet kurmak isteyecektir. Fransız Devrimi'nin yarattığı siyasal dönüşüm, benzer etkilerin diğer ülkelere de yayılmasına neden olmuş; bu süreçte burjuvazi, tarihsel sahnede belirleyici bir aktör konumuna yükselmiş ve yaklaşık bir yüzyıl içinde felsefi ve siyasal bir özne olarak anılmaya başlanmıştır. Kitleleri etkileme ve mobilize etme ihtiyacı doğrultusunda, burjuvazi kendi meşruiyetini pekiştirmek adına ortak idealler üretme çabası içerisine girmiştir (Özmaden, 2019: 56). Dolayısıyla liberalizm, Rönesans ile birlikte gelişmeye başlayan yeni insan anlayışının etkisi ile Yeni Çağ'da gelişmeye başlamıştır. Devamında özgürlük, eşitlik ve bireysel haklar gibi temel ilkeler etrafında şekillenmiştir. Aynı zamanda bu dönemde gelişmeye başlayan siyasal, toplumsal ve iktisadi hareketlerin liberalizmin gelişiminde etkili olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte liberal düşüncenin gelişiminde etkili olan filozoflar söz konusudur. Şimdi de bunlara bakalım.

2.2. Liberalizmin Temel Kavramları

Liberalizm kavramı, farklı düşünürler tarafından çeşitli temel ilkeler çerçevesinde değerlendirilmekte olup, birbirleriyle ilişkilendirilebilen ancak özgün unsurlar barındıran bir yapıya sahiptir. Liberalizmin temel prensipleri/kavramları birey, özgürlük, mülkiyet, adalet, devlet ve piyasa ekonomisidir (Erdoğan, 1990: 20; Yayla, 1992: 137; Caniklioğlu, 1996: 23; Öztürk ve Sevinç, 2022: 134). Özellikle bu kavramlardan biri olan ve Orta Çağ boyunca unutulmuş birey, liberalizmin yaslandığı temel unsurların başında gelmektedir.

Liberalizm kavramının içsel anlamının belirginleşebilmesi ve derinlemesine anlaşılabilmesi için en temel olgu bireyciliktir. Bireycilik, her bireyin diğerine saygı duyma gerekliliğini ifade eder. Birey kavramı geniş bir içerik barındırdığından, bireyin varlığı ve önemi de bu çerçevede dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla, bireylerin kişisel yetenek ve eğilimlerini geliştirme isteği, doğası gereği kabul edilmesi gereken bir durumdur. Bireycilik, liberalizmin temel varsayımlarından biri olarak, bireylerin kendilerini gerçekleştirme arzusunu ve potansiyellerini ortaya koyma hakkını vurgular (Hayek, 1999: 19). Kant'a göre liberal perspektifte birey, ampirik, rasyonel, ahlaki ve politik boyutlarıyla üstün bir konuma sahiptir. İnsan, hiçbir durumda araçsallaştırılmaz; tam tersine, kendi başına amaç olarak kabul edilir (Kant, 1995: 47). Isaiah Berlin'in bu görüşü daha da derinleştirerek bireyi, "kendi doğrularını yaratan, vicdanının hamisi, değerlerinin kaynağı ve iyiliklerinin ölçütü" olarak tanımlamıştır (Çaha, 2004: 22). Liberalizm çerçevesinden bakıldığı zaman bireyi siyasal yaşamın ana aktörü konumunda gördüğü dikkat çekmektedir.

Liberalizm anlayışında bireycilik, bireyin kendi akıl ve yetenekleri çerçevesinde bağımsız olarak faaliyet göstermesi gerektiğini savunur. Bireyin kendi kararlarını alma yetisine sahip bir varlık olarak kabul edilmesi, toplumsal düzenin, ekonomik ve siyasal yaşamın yanı sıra temel hak ve özgürlüklerin de nihai hedefinin birey olduğu anlayışını beraberinde getirmektedir. Liberalizmin bu temel ilkesi, bireylerin hak ve özgürlüklerine yönelik potansiyel tehditlerin önlenmesinin önemini artırmakta ve bireyciliğin bu bağlamda taşıdığı önemi pekiştirmektedir (Karakurt, 2017: 33). Birey üzerine kurulu olan liberalizm düşüncesinin temel taşını birey oluşturmakla birlikte sistemin düzgün bir şekilde işleyebilmesi yine bireyin sahip olması gereken özelliklere bağlanmaktadır. Liberalizm için birey ile birlikte önem arz eden diğer bir ilke ise özgürlüktür.

Özgürlük, liberalizmin temel unsurunu oluşturan vazgeçilmez bir değerdir. Hoşgörü, tolerans ve özel hayatın korunması gibi değerler, anayasacılık ilkesi ve hukukun üstünlüğü anlayışıyla doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda liberalizm, esas itibarıyla bir özgürlük kuramı olarak değerlendirilmekte; liberal düşünürler ise fikirlerini büyük ölçüde özgürlük kavramı etrafında şekillendirmektedirler. Milton Friedman, liberalizmin temel dayanağının gönüllü iş birliği ve özgür tartışma olduğunu vurgulamaktadır. Friedman'a göre, sorumlu bireylerin özgürlüğü, liberalizmin varlığını sürdürebilmesi için vazgeçilmez bir koşuldur (Friedman, 1988: 34). Her ne kadar birey temeline oturtulmuş bir düşünce olsa da bireyin sahip olması gereken en temel özellik ise özgürlük olduğu dikkat çekmektedir. Peki, bu özgürlük nasıl olmalıdır?

Liberalizmin özgürlük anlayışı, temel olarak negatif özgürlük kavramı etrafında şekillenmektedir. Negatif özgürlük, bireyin dışsal zorlama ve müdahalelerden muaf olarak eylemde bulunabilme kapasitesini ifade eder. Birey, davranışlarına müdahale edilmediği ölçüde özgür sayılmaktadır. Bir bireyin dış müdahalelere maruz kalmadan hareket edebildiği alanın genişliği, o bireyin özgürlüğünün de orantılı olarak geniş olduğunu belirtir. Burada özgürlük, "*bir şeyden özgürlük*" kavramı üzerinden tanımlanırken, "*bir şeye özgürlük*" nitelik kazanmamaktadır. Özgürlüğün özünde, bireye herhangi bir ayrıcalık veya avantaj tanınmasından ziyade, dışsal zorlamalar ve baskılar altında kalmama durumu ön plandadır (Yayla, 1992: 149). Bireyin iradesine sınır koyulmadığı, eylemlerinin çerçevesini çizilmediği, yapıp etmelerine dışardan bir gücün müdahalesi olmadığı bir özgürlüktür.

Özgürlük teorileri, olmaması gerekenler üzerine inşa edilmiş bir dünya ve bu dünyanın temel ilkelerini belirler. Aksi takdirde, bu yaklaşımlar totaliter bir sistemin inşasına zemin hazırlayabilir. Özgürlük, doğal haklar çerçevesinde tanımlanan sınırlar içerisinde, siyasal iktidarın kendiliğinden işleyen bir düzen kurgusunu gerçekleştirmesine

olanak tanır. Bu tür bir yapı, pozitif değerlerle yüklü bir disiplin ve kontrol mekanizması geliştirme imkânını reddeder. Bu yaklaşım, liberalizmin öncüsü John Locke'un, "Hiç kimse beni özgürlük hakkıma aykırı olarak zorla köle yapmaktan başka bir şey için mutlak erki altına almak istemez" (Locke, 2005: 172) şeklindeki ifadesinin çağdaş bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Aksi takdirde birey sadece istenilen bir şeyi yapan ve kurulmuş bir sistemin parçası haline gelmiş ve işleyen bir çarkın dişlisi konumuna düşecektir. Dolayısıyla liberalizm bakış açısıyla özgürlük kavramı incelendiğinde bireyi birey yapan en temel unsurun özgürlük olduğu görülmektedir. Birey ve özgürlüğün yanında diğer bir önemli unsurun mülkiyet olduğu anlaşılmaktadır.

Mülkiyet kavramına liberalizmin kurucularından olan John Locke çerçevesinden bakmak yerinde olacaktır. Locke yaratılmış tüm insanların eşit haklara sahip olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda, taraflar arasında birinin diğerine boyun eğeceği, hizmet edeceği veya özgürlüğünü kısıtlayacağı hiyerarşik bir ilişki söz konusu değildir (Locke, 2004: 7). Bireylerin tabi olacakları yasa doğa yasasıdır. Locke'un mülkiyet kavramı yalnızca mal sahipliğini ifade etmez. Birey kendi yaşam, benlik ve bedeninin de sahibidir. Mülkiyet, bireyin hem gerçek kişiler hem de tüzel kişilere karşı korunmuş olan dokunulmaz alanını ifade eder. Devletlerin temel amacı ise, bireylerin mülkiyet haklarını her türlü tehdide karşı güvence altına almaktır.

Bireylerin özel mülkiyete sahip olmalarının temel haklardan biri olduğunu savunan klasik liberaller, ekonominin devlet müdahalesiyle yönlendirilmesini reddetmektedirler. "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" (laissez-faire/ laissez-passer) ilkesini benimseyen bu grup, hükümetin ekonomik faaliyetlerden olabildiğince uzak durması ve serbest girişim ile serbest piyasa ekonomisine uygun bir zemin sağlaması gerektiğini ileri sürmektedir. Buna karşılık, Amerikalı reformist liberaller ise, ticaretin geliştirilmesi, sağlık güvencesinin sağlanması, çalışanların, tüketicilerin ve çevrenin korunması gibi alanlarda devletin düzenleyici (regülatör) rolünü kabul etmektedirler (Gutek, 1997: 46). Görüleceği üzere mülkiyet hakkı devletin verdiği değil bireyin sahip olması gereken bir hak gözüyle bakılmaktadır. Bireyin doğa durumunda edindiği bu hak, Locke gözüyle bakıldığında bağımsız ve dokunulmaz bir alan olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla devlet, bireyi bu haktan mahrum bırakamaz aksine bu hakkı korumalıdır. Bununla birlikte özgürlük ve mülkiyet gibi değerlerin varlığı ve devamı ancak adalet gibi bir ilke ile mümkün olabilecektir.

Adalet, ödül ve cezanın adil bir şekilde dağıtılmasıyla ilgili olan özel bir ahlaki yargı türünü ifade eder; bu bağlamda adalet, bireylere gereksinim duydukları şeylerin

verilmesiyle ilgilidir. Sosyal adalet, dar anlamda toplumsal kaynakların, ücretlerin, sosyal yardımların ve benzeri nimetlerin eşit bir şekilde paylaşılmasını içerir. Liberal adalet teorisi, eşitlik inancına dayanarak bireycilik temelinde herkesin eşit ahlaki değere sahip olduğunu kabul eder. Bu perspektif, insan hakları kavramıyla da ilişkilidir ve bireylerin hak dağılımında aynı biçimsel statüye sahip olmaları gerektiğini vurgular. Liberaller, cinsiyet, ırk, din veya sosyal arka plan gibi faktörlerden kaynaklanan sosyal ayrımcılığa karşı çıkarak, hakların belirli grupların tekelinde olmaması gerektiğini savunurlar. (Heywood, 2013:49).

Liberaller, fırsat eşitliği ilkesine büyük önem atfederler; her bireyin toplumsal yükseliş ve düşüş süreçlerinde eşit imkânlarla sahip olması gerektiğine inanırlar. Yaşamın bir oyun olarak algılanması durumunda, oyunun tüm katılımcılar için eşit şartlar altında oynanması gerektiği vurgulanır. Ancak bu durum, tüm ödül ve sonuçların eşitlenmesi ya da sosyal koşulların herkes için tamamen aynı seviyede olması gerektiği anlamına gelmez. Liberal düşünce, sosyal eşitliği zorunlu bir hedef olarak kabul etmez; çünkü bireylerin doğuştan gelen farklılıkları ve çeşitlilikleri, eşitlik anlayışının sınırlarını belirlemektedir. Bu bağlamda, liberaller bireysel farklılıkların doğal ve kaçınılmaz olduğunu vurgulayarak, fırsat eşitliği üzerinde durmayı tercih ederler. Her insanın sahip olduğu yetenek ve beceriler değişiklik göstermekte olup, bazı bireyler diğerlerinden daha fazla çaba sarf etmeye istekli olabilirler. Bu çerçevede, liberaller liyakat, beceri ve çaba arzusu temelinde ödüllendirme mekanizmalarının olması gerektiğini savunurlar. Dolayısıyla, liberaller için eşitlik, bireylerin var olan eşitsiz yetenek ve becerilerini geliştirmek amacıyla eşit fırsatlara erişim hakkına sahip olmaları anlamına gelmektedir (Heywood, 2013:49). Burada herkesin eşitliğinin mümkün olmaması, fırsatların varlığı ve dağılımında adalet sağlamanın eksik kalması gibi hususlarda eleştiriye açık bir alan bırakıldığı görülmektedir. Bununla birlikte liberalizmde adalet, bireysel hakların ve özgürlüklerin korunmasına dayalı bir toplumsal düzeni öngörür. Bu anlayış, her bireye eşit fırsatlar sunulması gerektiğini savunur ve devletin yalnızca bireylerin temel haklarını güvence altına almakla yükümlü olduğu bir siyasal çerçeve sunar. Adalet, aynı zamanda sosyal eşitsizliklerin yalnızca en dezavantajlı bireylerin çıkarlarına hizmet edecek şekilde sınırlandırılması gerektirir. Bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunması ve adaletin sağlanabilmesi için devlete gereksinim duyulacağı kaçınılmazdır.

Liberalizm, devletin ve toplumun temeline bireyi yerleştirir; tarihi ve toplumu birey psikolojisi ve bireysel tercihlerle anlamlandırır. Devletin başlangıç noktası ve nihai amacı bireydir; dolayısıyla birey, liberal düşüncenin tek ve gerçek değeridir. Birey, yaratıcı bir

varlık olarak, toplumu ve devleti kendi özgür iradesiyle inşa etmiştir ve bu çerçevede birey, toplumsal yapının ötesindedir. Doğuştan haklara ve özgürlüğe sahip olan birey, aklının ve iradesinin rehberliğinde kendi potansiyelini geliştirmek için bir alan yaratır. Bu özgürlük alanları, başkalarının özgürlükleriyle çatışmadan var olmalıdır; liberalizm de tam olarak bu bireysel alanların barış içinde bir arada bulunmasının savunucusudur.

Liberal ideolojide devlet anlayışı, sınırlı yetkilere sahip ve sorumluluk bilincinde bir devlet modeli olarak tanımlanır. Bu çerçevede, liberalizm mutlak ve sınırsız siyasal otoriteyi kabul etmez. Devlet, bireysel özgürlüklerin korunması ve toplumsal rızanın sağlanması temelinde yapılandırılmıştır. Liberalizmde devletin temelde; iç güvenlik, dış güvenlik ve adalet hizmetleri olmak üzere klasik üç temel görevi vardır. Bununla birlikte devletin diğer bir görevi de bireylerin tek başlarına yapamayacakları bazı girişimleri kamu lehine organize etmektir (Yayla, 1993: 139). Bakıldığı zaman liberalizmde devlet, bireylerin özgürlüklerini ve haklarını korumakla sorumlu olan, ancak müdahalesi sınırlı bir güç olarak kabul edilir. Devletin rolü, vatandaşların temel haklarını güvence altına almak, adil bir hukuk düzeni sağlamak ve toplumsal düzeni bozacak müdahalelerden kaçınmaktır, böylece bireylerin özgürce yaşamalarını temin eder.

Devlet, bireylerin özgürlüklerini güvence altına alma görevini üstlenirken, bireyler ile devlet otoritesi arasındaki gerilim liberalizmin temel sorununu oluşturur. Liberalizm, iktidarın bireylerin hak ve özgürlüklerine müdahale etmesini engellemeye çalışarak, bireyin bu haklarının iktidarın sınırlarını belirlediğini savunur; dolayısıyla iktidar, bireylerin özel alanlarına saygı göstermek zorundadır. Birey olmanın esasını oluşturan bu haklar, devletin lütfu değil, bireyin doğuştan sahip olduğu değerlerdir; bu nedenle devlet, bireyi eritemez veya onu bir araç haline getiremez (Çetin, 2001: 228). Birey için var olan devlet bireyin kendisinde olanı vermek veya güvence altına almak için vardır. Bununla birlikte bireyin özgürlüğünün tahakküm altına girmemesi için liberalizm, birey karşısında devletin sınırlı olması gerektiği düşüncesini savlamaktadır. Diğer taraftan serbest piyasa ekonomisinin liberalizmin benimsediği temel unsurlar arasında yer aldığı görülmektedir.

Bireycilik, özgürlük, hukuk devleti ve sınırlı devlet ilkeleri, liberalizmin siyasal boyutunu oluştururken, piyasa ekonomisi ilkesi ise liberal düşüncenin ekonomik boyutunu temsil etmektedir. Piyasa ekonomisi, mülkiyet özgürlüğü üzerine kurulu olup, aynı zamanda sözleşme ve girişim özgürlüğünü de kapsar. Sözleşme özgürlüğü, bireylerin kendi menfaatlerini en iyi şekilde gerçekleştirebileceği düşüncesine dayanır ve bireyin kendi iradesi doğrultusunda sözleşme yapma veya yapmama hakkını içerir. Girişim özgürlüğü ise, bireylerin zekâ ve yeteneklerini değerlendirebilmesi, kaynakların kullanımında söz sahibi

olması ve rekabet ortamında yer alabilmesi için ekonomik alanda serbest katılım imkânı sunar (Türkkan, 1993: 188). Liberal düşünce sistematığında piyasa ekonomisi; bireylerin sözleşme yapabilme, girişimde bulunabilme ve mülkiyet edinme özgürlüklerini içerir. Bu çerçevede, özel mülkiyet hakkı, liberal teorinin merkezinde yer almakta ve diğer ekonomik özgürlüklerin temeli olarak değerlendirilmektedir. Çünkü bireylerin kendi emekleriyle elde ettikleri varlıklara sahip olması, sözleşme ve girişim özgürlüğünün temelini oluşturur. Piyasa ekonomisi anlayışı yalnızca özel mülkiyeti değil, aynı zamanda mülkiyet hakkının piyasa ekonomisinin işleyişindeki kritik rolünü de içerir.

Liberal düşünürlerin, gelir dağılımını adil bir şekilde yeniden tesis etme amacıyla piyasa mekanizmasına müdahaleyi reddetmelerinin temel nedeni, bu tür müdahalelerin totaliter sistemlere yol açabileceği konusunda duyulan endişedir. (Yayla, 2003: 199). Ancak çağdaş liberal düşünürlerden John Rawls, etkinlik ve hakkaniyetin sağlanmasının bir gerekliliği olarak, devletin piyasalara müdahalesinin zorunlu olduğunu vurgulamaktadır. Rawls, bu tür müdahalelerin sermaye ve iktidarın belirli bir merkezde yoğunlaşmasının önüne geçme anlamında kritik bir öneme sahip olduğunu ifade etmektedir (Akt. Şahin, 2008: 30). Bununla birlikte liberal ekonomi modelinin öngördüğü serbest piyasa ekonomisinin adil bir iktisadi düzen sağlayıp sağlamadığı tartışmalı bir konu olarak kalmaktadır. Çünkü 1930'lardan itibaren "modern liberalizm" akımı klasik liberalizmin yol açtığı sorunların üstesinden gelebilmek için "sosyal devlet" anlayışını öngörmeye başlamıştır.

2.3. Liberalizmin Öncüleri

İngiltere'den Thomas Hobbes (1588-1679) ve John Locke (1632-1704); İskoçya'dan David Hume (1711-1776) ve Adam Smith (1723-1790); Fransa'dan Montesquieu (1689-1755) ve Voltaire (1694-1778); Almanya'dan ise Immanuel Kant (1724-1804) bu dönemin önde gelen düşünürleri arasında yer almaktadır. Bu filozoflar, siyaset, felsefe ve ekonomi alanlarındaki katkılarıyla, dönemin entelektüel gelişimine önemli bir etki yapmışlardır (Arı, 2013: 293). Hobbes'a göre, mutlak anlamda özgürlük, anarşik bir durumu ifade etmektedir. Bu anarşi durumu, diğer bir deyişle tam anlamıyla özgür olma hali, medeniyetin ve onun faydalarının yokluğuna işaret eder. Bir devleti temellendiren egemen bir güçten yoksun olan bir yapı, sağlam ve istikrarlı biçimde varlığını sürdüremez. Bu bağlamda, Hobbes, Tanrı'nın yasalarına aykırı olmamak kaydıyla, bireylerin egemenlik esaslarına itaat yükümlülüğünde bulunduğunu vurgulamaktadır. Bu durum, sosyal düzenin ve barışın sağlanabilmesi için zorunludur (Hobbes, 2004: 247). Yapılan tüm sözleşme ve anlaşmalar, herhangi bir egemen

güçten yoksun olduklarında, fiili bir anlam ve geçerlilik ifade etmemektedir (Copleston, 1998: 45-47) Bu bağlamda, zor kullanma yetkisini elinde bulunduran ortak bir otoritenin varlığı kaçınılmazdır. Söz konusu durum, güçlerin bir araya getirilerek ya bireysel bir iradeye ya da kolektif bir meclise devredilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Liberal siyasal düşüncenin temel taşlarını oluşturan 17. yüzyıl İngiliz filozofu John Locke (1632-1704), hükümeti, bireylerin mülkiyet haklarını güvence altına alan bir kurum olarak tanımlamaktadır. Locke, bu güvenliği sağlayacak olan otoriteyi “en yüksek güç” olarak nitelendirir. Locke’a göre, doğa durumunda bireyler eşit ve özgürdür; doğa yasası ise, insanın Tanrı’yla olan ilişkisi ve tüm insanların rasyonel varlıklar olarak eşitliği ilkesi temelinde tanımlanır. Locke’un felsefesi, bireylerin hakları ve özgürlükleri üzerinde durarak modern devlet teorisinin temel taşlarını oluşturur (Koçer, 2007: 156). Devlet birey hak ve özgürlüklerinin yanında liberalizm ile birlikte artık ekonomik anlamda da görevleri ortaya çıkmaktadır. Ticari kapitalizmden sanayi kapitalizmine geçiş döneminde önemli bir figür olarak öne çıkan İskoçyalı iktisatçı Adam Smith, liberal ekonominin temel ilkelerini belirleyen bir eser kaleme almıştır. Smith'in “*Ulusların Zenginliği*” adlı çalışması, kapitalizmin işleyişinin yanı sıra bu sistemin tarihsel koşullarını da eleştirel bir bakış açısıyla incelemektedir. Merkantilizmi eleştiren Smith, devlet müdahalelerinin genellikle belirli bir sınıfın çıkarlarını koruma amacı güttüğünü savunmaktadır. Smith, tüccarları ulusun zenginliğine katkıda bulunan ancak sürekli olarak kendileri için ayrıcalık arayan bir sınıf olarak tanımlamakta ve bu sınıfın yönetimde bulunmaması gerektiğini belirtmektedir. Ona göre zenginliğin kaynağı, işgücünün miktarı ve üretkenliği ile doğrudan ilişkilidir. Ayrıca, pazarın genişliği ve bu doğrultuda artan iş bölümü, zenginlik yaratımında temel etkenler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, pazarı kısıtlayan tüm merkantilist yasaların ve tekellerin ortadan kaldırılmasının gerekliliğini vurgulamıştır (Smith, 2002: 7).

Liberal düşünceye kayda değer katkılar sunan diğer önemli filozoflardan biri de Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) olarak kabul edilmektedir. Rousseau, ilkel toplumlarda mülkiyet kavramının doğurduğu eşitsizliğin ve bu eşitsizliğin yarattığı mücadele ortamının, bireylerin bir “*genel irade*” aracılığıyla kendi seçtikleri egemene itaat etmeleri ve aralarında bir sosyal sözleşme oluşturmaları yoluyla aşılabileceğini savunmuştur. Bu sosyal sözleşmenin adı “*Toplum Sözleşmesi*’dir. Rousseau’nun siyasal teorisinde, yurttaşlar haklarını korumak amacıyla bir egemenlik tayin eder ve bu egemenliğin yetkisini istedikleri zaman sona erdirme hakkına sahiptirler. Artık egemenlik gücü Tanrı’dan değil, bireylerin seçimiyle ortaya çıkan “*genel irade*”den kaynaklanacaktır. Bu açıdan, Hristiyan Orta Çağ

Batı felsefesinin temelini oluşturan unsurlar yerini daha seküler bir temele dayanan sözleşme teorilerine bırakmaktadır. Sonuç olarak, devletin varlığı ve oluşumu, genel iradenin bir ürünü olarak ortaya çıkmakta; bu durum, halk iradesinin ve isteğinin bir sonucu olarak egemenliğin halkta tezahür etmesine olanak tanımaktadır (Rousseau, 2004: 71). Böylece, Rousseau'nun düşünceleri, Fransız Devrimi'ne ilham veren ulus devlet anlayışının şekillenmesinde etkili olmuş ve liberal demokrasinin temellerinin atılmasına olanak sağlamıştır.

Bernard Mandeville (1670-1733), Voltaire (1694-1778), Adam Ferguson (1723-1816), Adam Smith (1723-1790), Thomas Jefferson (1743-1826), Frédéric Bastiat (1801-50), Richard Cobden (1804-1865), John Stuart Mill (1806-73), Herbert Spencer (1820-1903), Friedrich A. Hayek (1899-1992), Ayn Rand (1905-82), Isaiah Berlin (1909-97), Milton Friedman (1912-2006), James M. Buchanan (1919-2013), Robert Nozick (1938-2002) (Butler. 2018:117-127), gibi düşünürleri de liberalizmin savunucuları arasında sayabiliriz.

1.4. Liberalizmin Yansımaları

Liberalizmin ortaya çıkışında toplumsal, siyasi, ekonomik ve bilimsel gelişmelerin önemli bir rolü olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bununla birlikte liberal düşünce yeknesak bir biçimde ilerlememiştir. Hayatın değişik alanlarına yansımaları söz konusudur. Bunların başında siyasi liberalizm, ekonomik liberalizm ve felsefi liberalizm gelmektedir.

Siyasal liberalizm, belirli bir kapsamlı ahlaki dünya görüşünden bağımsızdır; bu bağlamda, insanın iyiye dair sorgulama yapmadan siyasi ahlaki farklı felsefi ve dini perspektiflerle ele alır. Liberal düşünürler, farklı inanç ve görüşlerdeki bireylerin barış içinde yaşayabilmesi için “asgari bir ahlaki anlayış” geliştirmeyi amaçlayarak, devletin baskıcı gücünün belirli bir ahlaki doktrin lehine kullanılma riskini azaltmayı hedeflemektedir (Rawls, 2007: 23-24). Rawls'un siyasi liberalizm anlayışı, toplumsal çoğulculuğun kaçınılmaz olduğu modern toplumlarda, farklı dini, ahlaki ve felsefi doktrinlere bağlı bireylerin, makul bir uzlaşma temelinde adil ve istikrarlı bir siyasi düzen inşa edebileceklerini ileri süren normatif bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Siyasi liberalizm, modern toplumların çoklu iyi hayat tasavvurlarını kabul eder ve bu çoğulculuğu siyasi meşruiyetin temeli olarak inşa eder. Kapsamlı liberal yaklaşımlardan farklı olarak, siyasi liberalizm, kamusal alanın ilkeleri ile ilgili minimum bir ahlaki çerçeve önerir ve bireysel yaşamın diğer yönlerini siyasi gündemin dışında değerlendirir. Bütün bu özellikler,

çoğulcu toplumların karşılaştığı siyasal sorunların çözümünde önemli normatif ve teorik kaynaklar sağlar (Rawls, 2007: 26). Buna göre siyasi liberalizm, bireysel özgürlüklerin korunmasını önceleyen, devletin yetkilerini sınırlayan bir siyaset anlayışıdır. Devletin temel görevi, vatandaşların haklarını güvence altına almak ve çoğunluğun bireysel haklara müdahalesini engellemektir. Özgürlük, eşitlik ve hukukun üstünlüğü temel prensipleriyle demokratik çoğulculuğu savunur.

Ekonomik liberalizm ise serbest piyasa mekanizmalarının işleyişine dayanan ve devlet müdahalesinin en düşük seviyede tutulmasını savunan bir yaklaşım olarak tanımlanır. Bu anlayışa göre, bireyler ekonomik faaliyetlerinde özgürdür ve bu özgürlük, arz ve talep ilişkileri üzerinden kendiliğinden bir denge oluşturur. Piyasa, kaynakların en verimli şekilde tahsisini sağlamak için en etkili araç olarak kabul edilir. Ekonomik liberalizm, özel mülkiyet haklarını, serbest ticareti ve girişimcilik özgürlüğünü temel ilkeler olarak benimser. Günümüzdeki ekonomik analiz, *homo economicus*'un mübadele ilişkilerine girebilmesi için asgari bir liberal siyasal düzenin varlığını öngörmektedir. Mülkiyet hakları ile güvencesiz bir ekonomik birey, iktisadi analizleri temelden etkiler. Liberalizm, Locke'un ve ardından Adam Smith'in geliştirdiği doğal haklar ile mülkiyet hakları teorisine dayanmaktadır.

Felsefi liberalizm ise yalın bir felsefe olmaktan ziyade ekonomik ve politik unsurları göz önünde tutarak eğitimle ilgili yorumları çeşitlendirmektedir. Liberalizmin eğitimle ilgili görüşleri, doğrudan bir manifesto niteliği taşımamakla birlikte, yüzyıllar boyunca sosyo-ekonomik ve politik alanlarda geniş uygulama bulmuş olan bu düşünce sisteminin eğitim alanına olan etkisinin açık ve belirgin olduğunu ortaya koymaktadır. Liberal felsefe doğrultusunda eğitim sistemlerinin öncelikli amacı, özgür ve ekonomik açıdan yetkin bireyler yetiştirmektir. Bu bağlamda, liberal eğitim paradigmlarında, Prens Sabahattin'in de belirttiği üzere, "birey toplum için değil, toplum birey için vardır" anlayışı önemli bir yer tutmaktadır. Bu çerçevede, bireyci sosyolojinin amacı, girişken, kendi başına yetebilen ve özgür davranabilen bireylerin yetiştirilmesi olarak belirlenmiştir. Bu yaklaşım, bireyin potansiyelini en üst düzeye çıkarmak ve toplumsal dinamikler içerisinde etkin bir rol oynamasını sağlamak üzerine odaklanmaktadır (Tezcan, 1991: 8). Liberal felsefe perspektifinden bakıldığında, öğretim programlarının içeriğinde özgürlükçülük ve çok yönlülük temel unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca felsefi anlamda liberalizm ele alınırken ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik açıdan da liberalizm anlayışına değinmek yerinde olacaktır.

Ontolojik liberalizm, bireyin yalnızca siyasal bir özne olmasının ötesinde, varlık bakımından da asli ve bağımsız bir konumda olduğunu savunur. Bu yaklaşımda birey, herhangi bir toplumsal kurguya indirgenemeyecek kadar özgün ve kendi kendini anlamlandırabilen bir varlık olarak ele alınır. Varlığın temelinde bireyin özgürlüğü yatar; bu özgürlük, dışsal bir ayrıcalık değil, bireyin kendi doğasına içkin bir durumdur. Nitekim liberalizm, toplumu sınıf temelli bir yapıdan ziyade bireylerden oluşan bir bütün olarak görür ve bireysel özgürlüğü en temel hedef olarak benimser. Bu özgürlük kavramı, serbest girişimcilik, rekabet özgürlüğü ile inanç ve ibadet özgürlüğü gibi çeşitli boyutları içerir (Cevizci, 2000: 599). Epistemolojik bir perspektiften değerlendirildiğinde, liberalizm bilimsel bilgiyi savunma noktasında belirgin bir konum sergilemektedir. Bu bağlamda, insan aklının mutlak yol gösterici olarak benimsenmesi, aklın sürekli bir gelişim ve ilerleme sürecinde olduğu anlayışını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla, akla aykırı engellerin ortadan kaldırılarak, rasyonel ve akla uygun bir düzenin tesis edilmesi gerektiği argümanı öne çıkmaktadır. Bu yaklaşım, bireylerin akıl yürütme kapasitesini merkeze alarak, bilgi edinme süreçlerinde rasyonelliği teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Ağaoğulları ve Köker, 1991: 156-157). Aksiyolojik boyutuyla liberalizm ise, bireyin doğuştan taşıdığı ahlaki değeri esas alır. Bu yaklaşıma göre, her birey kendine özgü değerler üretme kapasitesine sahip olup, bu yönüyle kendi yaşamının anlamını belirleyebilecek yetkinliktedir. Liberal değer sistemi, bireysel farklılıkları ve değer tercihlerini meşru görür; bireyin özgürlüğünü yalnızca hukuki değil, aynı zamanda ahlaki bir zorunluluk olarak değerlendirir. Böylece liberalizm, bireyin etik özerkliğini ve değer üretme hakkını felsefi temelde savunur.

Liberalistler, bireyin çok boyutlu, özgür, etkili ve verimli bir şekilde gelişimini destekleyen ders ve program içeriklerinin müfredatta yer almasını savunmaktadır. Bu çerçevede liberalizm eğitim sistemlerinin temel amaçları arasında bireylerin hak ve özgürlüklerini geliştirmek, refahı artırmak, özgür iletişim olanakları sağlamak ve sosyopolitik dengeyi tesis etmek yer almaktadır (Kale, 2009: 330). Liberal eğitim anlayışı, öğretim ve öğrenim süreçlerinde görecelik ile duruma uygunluğu ön planda tutmaktadır. Bu yaklaşımın doğruluk ölçütleri, “işe yararlılık, etkililik, verimlilik ve bireycilik” anlayışlarına dayanmaktadır; bu kapsamda uygun yöntem ve tekniklerin belirlenmesinde serbestliğin önemli bir yeri vardır. Dolayısıyla, farklılaştırılmış öğretim, işbirlikli öğrenme ve yapılandırmacı öğrenme gibi yaklaşımlar, liberal eğitim anlayışı çerçevesinde belirli bir uygunluk taşımaktadır. (Tezcan, 2005: 215).

Liberal anlayışa dayanan eğitimde ölçme ve değerlendirmenin amacı, bireylerin eğitim süreci ve sonuçları açısından kişisel hak ve özgürlüklerin bilincine sahip, etkili ve bağımsız bireyler olarak gelişip gelişmediklerini tespit etmektir. Liberal eğitim felsefesi, okul ve sınıf yönetimi ile ilgili bazı temel görüşleri şu şekilde özetleyebiliriz: Eğitim kurumları, merkeziyetçi bir yönetim anlayışının getirdiği katı denetim ve baskı algısından kurtulmalıdır. Okullar ve genel kamu yönetimi âdem-i merkeziyetçi bir yapıya dayalı olarak organize edilmelidir. Bu yaklaşım, eğitimde bireyselliği ve yaratıcılığı teşvik ederek, öğrencilerin potansiyellerini en üst düzeye çıkarmayı amaçlamaktadır (Tezcan, 2005: 215).

1.5. Klasik Liberalizm, Modern Liberalizm, Neoliberalizm

Klasik liberalizmin XVII. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına değin önemli bir gelişim kaydetmesinin ardından farklı bakış açıları da ortaya çıkmıştır. John Maynard Keynes'in 1930'larda dünyadaki ekonomik bunalımlara çare olarak öngördüğü modern liberalizm anlayışı devlet müdahalesi anlayışına dayanıyordu. 1970'lerde gelişen neoliberalizm ise bu anlayışı yeniden tartışmaya açmıştır. Milton Friedman'in savunduğu neoliberal düşünce, çeşitli araştırmalarda dört ana ilke doğrultusunda sistemleştirilmiştir. Bu ilkeler, ekonomik ve toplumsal yapıların nasıl dönüştürüldüğüne ilişkin temel kavrayışlar sunar (Boas, 2009; Akt, Kaynak, 2012:30-31).

- I. Piyasa Odaklılık: Neoliberal düşünce, ekonomik faaliyetlerin ve toplumsal düzenin piyasa mekanizmaları etrafında şekillendirilmesi gerektiğini savunur. Devlet müdahalesinin en aza indirilmesi ve piyasa serbestisinin artırılması temel ilkeler arasında yer alır.
- II. Bireysel Sorumluluk: Neoliberal yaklaşım, bireylerin kendi ekonomik ve sosyal durumlarının birincil sorumlusu olduğunu vurgular. Sosyal refah politikleri yerine, bireysel girişimcilik ve rekabet ön plana çıkarılır.
- III. Küreselleşme ve Serbest Ticaret: Neoliberalizm, uluslararası sınırların ötesinde serbest ticaret ve sermaye hareketlerini destekler. Ekonomik entegrasyonun artması, kalkınma ve refahın yaygınlaşmasını sağlayan bir araç olarak görülür.
- IV. Devletin Rolünün Yeniden Tanımlanması: Devlet, piyasa düzeninin işlemleri için gerekli hukuki ve altyapısal çerçeveyi oluşturmakla

yükümlüdür ancak doğrudan ekonomik müdahalelerden kaçınmalıdır. Bu, “asgari devlet” anlayışı ile açıklanır.

Görüleceği üzere neoliberalizm, modern ekonomik ve siyasi düşünce içerisinde liberalizmin bir evrimi olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, liberalizm ile neoliberalizm arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Liberalizm, genel itibarıyla bireysel özgürlükler, serbest piyasa ekonomisi ve devletin ekonomik alandaki rolünün asgariye indirilmesi ilkesini savunan bir düşünce sistemidir. Liberalizm, bireylerin ekonomik faaliyetlerinde serbest hareket etmeleri ve devlet müdahalesinin mümkün mertebe en düşük seviyede tutulması gerektiğini vurgular. Neoliberalizm ise, bireysel özgürlükleri daha radikal bir biçimde savunarak piyasa mekanizmalarının sosyal ve ekonomik sorunların çözümünde yeterli olduğunu öne sürer. Bu yaklaşım, devletin rolünü yalnızca ekonomik alanla sınırlı tutmamakta, sosyal ve kültürel boyutlarda da geniş bir kapsamda değerlendirilmektedir. Ancak, neoliberalizm bu alanlardaki devlet müdahalesini azaltma eğilimindedir. Sonuç olarak, neoliberalizm, piyasa gücünün ve bireysel serbestliğin öne çıktığı bir bakış açısıyla, liberalizmin geleneksel ilkelerini daha radikal bir çerçevede yeniden şekillendirmektedir.

Liberalizmin ortaya çıkışı ve gelişimini ele aldıktan sonra çalışmamızın asıl amacı olan liberal eğitimin analizine yönelmemiz yerinde olacaktır. Liberalizmin eğitime dair bakış açısının sosyal, ekonomik ve siyasi duruşların bir yansıması olarak şekillendiğini göstermektedir. Liberallerin eğitimle ilgili bütüncül programları yerine, tarihsel olarak uygulama alanı bulmuş sosyoekonomik ve politik anlayışların eğitimdeki etkileri daha belirgin hale gelmiştir. Dolayısıyla, liberalizmin eğitimle ilgili görüşleri, mutlak bir manifesto olmaktan çok, tarihsel ve pratik bir mirasın tezahürü olarak değerlendirilebilir. İkinci bölümde bu sorunsalı ele alacağız.

2. LİBERAL EĞİTİM ANLAYIŞI

2.1. İnsan ve Eğitim

Öteki canlı türlerindeki doğal içgüdüsel yaşamdan farklı olarak insan türü bir irade ve kültür varlığıdır. Çünkü hayvanlardaki türe özgü içgüdüsel davranışların aktarımı insan türünde mevcut değildir. Bu yüzden insan türünün yaşadığı dünyanın koşullarına ve toplum hayatına uyum sağlayabilmesi için eğitime ihtiyacı vardır (Günay, 2021: 22). Öteki canlı türlerine kıyasla insan için eğitimin keyfi bir durum olmaktan ziyade temel bir gereksinim olduğu anlaşılmaktadır. İnsanın doğası gereği; bireysel olarak potansiyelini açığa çıkarma, sosyal varlık olarak da uyumlaştırma faaliyeti olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır (Yeşilçayır, 2025: 136). Bu sebeple insan varlığı itibariyle eğitim faaliyetlerinde bulunma ihtiyacı hissetmektedir.

İnsanın eğitime olan ihtiyacı, yalnızca bireysel bir gelişim arayışından ibaret değildir; aynı zamanda kültürel mirasın aktarılması, toplumsal değerlerin benimsetilmesi ve ortak yaşam bilincinin inşası açısından da hayati bir işlev taşır. Eğitimin bu çok boyutlu yapısı, onu sadece bireyin değil, toplumun da sürekliliği için vazgeçilmez kılar. Dolayısıyla eğitim, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde dönüşüm yaratan dinamik bir süreç olarak ele alınmalıdır. Eğitimin içeriği, yöntemi ve amacı ise dönemin sahip olduğu düşünce yapısına, toplumların özelliklerine ve devletlerin ihtiyacına göre değişiklik göstermektedir. İnsanlık tarihi boyunca farklı şekillerde kendisini gösteren eğitim çok kapsamlı bir yapıya sahip olduğundan çalışmamızda eğitime liberalizm odaklı tartışmaya çalışacağımızdan liberalizm öncesi eğitime genel hatlarıyla değinmek yerinde olacaktır.

Bu bağlamda eğitim, insanın hem bireysel bir varlık olarak kendi benliğini gerçekleştirmesine hem de toplumla bütünleşmesine olanak tanır. Nitekim insan, doğuştan getirdiği biyolojik yatkınlıklarla değil; deneyim, etkileşim ve öğrenme yoluyla şekillenir. Bu durum, eğitimi insan doğasının vazgeçilmez bir parçası hâline getirir. Eğitim süreci sayesinde birey, yalnızca bilgi edinmekle kalmaz; aynı zamanda değer yargıları geliştirir, kimlik inşa eder ve toplumsal rolleri öğrenir (Demirel ve Kaya, 2012: 7). Bu nedenle eğitim, insanın sosyalleşmesini ve toplumda etkin bir şekilde yer almasını sağlayan temel araçlardan biridir.

Eğitimin bireyi dönüştürücü gücü kadar, toplumun yeniden üretiminde üstlendiği rol de dikkate değerdir. Toplumlar, tarihsel ve kültürel birikimlerini eğitim yoluyla gelecek kuşaklara aktarmakta ve böylece kendi sürekliliklerini sağlamaktadır. Bu aktarım yalnızca bilgi düzeyinde değil; dil, kültür, inanç sistemi ve etik değerler düzleminde de gerçekleşir (Fidan ve Erden, 2001: 32). Bu yönüyle eğitim, kültürel süreklilik ile toplumsal değişimin dengelendiği bir araç olarak da işlev görmektedir.

Eğitimin biçimi ve içeriği, yalnızca pedagojik tercihlerle değil, aynı zamanda toplumsal yapılar, ideolojiler ve siyasal iradelerle de şekillenmektedir. Tarihsel süreçte farklı yönetim biçimleri ve düşünsel akımlar, eğitim sistemini kendi amaçları doğrultusunda yönlendirmiştir. Dolayısıyla eğitim, salt bireysel bir gelişim alanı olmaktan ziyade, aynı zamanda iktidar ilişkilerinin ve toplumsal düzenin yeniden üretildiği bir alan olarak da değerlendirilmelidir (Bourdieu ve Passeron, 2014: 35; Türkdoğan, 2000: 18). Sonuç olarak, eğitim yalnızca bireysel gelişimin bir aracı değil, aynı zamanda toplumların kültürel mirasını koruyup, toplumsal değerlerin yeni nesillere aktarılmasında hayati bir rol oynamaktadır. Bu çok boyutlu işleviyle eğitim, hem bireyleri hem de toplumları dönüştüren ve sürdürülebilir kılan dinamik bir süreç olarak, her dönemde farklı düşünsel ve toplumsal yapılarla şekillenmiş, ancak daima insanlık için vazgeçilmez bir ihtiyaç olmuştur.

2.2. Liberalizm Öncesi Eğitim

Liberalizm öncesi eğitim sistemleri, coğrafi bölge ve zamana bağlı olarak büyük farklılıklar göstermekle birlikte, belirli ortak özellikler taşımaktadır. Bu özelliklerin en belirgin olanı, eğitimin büyük ölçüde elit bir azınlığa yönelik olmasıdır. Toplumun geniş kesimlerinin okuma yazma bilmediği, eğitim fırsatlarının çoğunlukla soylu aileler, dini otoriteler ve zengin tüccarlar gibi sınırlı gruplarla kısıtlandığı gözlemlenmektedir. Bu sınırlı erişim, eğitim içeriğinin ve yöntemlerinin de mevcut sosyal sınıf yapısını yansıtmasına neden olmuştur. Örneğin, Ortaçağ Avrupa'sında, Kilise eğitimde önemli bir aktör konumundaydı; din eğitimi merkezi bir rol oynamaktaydı ve Latin dili, kutsal metinleri anlamak ve yorumlamak için vazgeçilmez bir unsurdu. Manastırlar ve katedraller, eğitim merkezi olarak işlevsellik kazanırken, müfredat genellikle teoloji, felsefe ve klasik metinlerin yorumlanması üzerine odaklanmaktaydı. Zengin ailelerin çocukları ise, özel öğretmenler veya ev eğitimi yoluyla daha ayrıcalıklı bir eğitim alabilme imkânına sahip oluyordu (Uğurlu, 2015: 32). Eğitim, genel olarak klasik edebiyat, retorik ve felsefe gibi alanlara yoğunlaşmakta olup, temel amacı yöneticiler ve devlet adamları yetiştirmektir.

Ancak, geniş halk kitlelerinin eğitim süreçleri genellikle aile içi öğretim, mesleki uygulama veya lonca sistemleri aracılığıyla gerçekleşmekte ve bu nedenle oldukça sınırlı kalmaktadır.

Eğitim, genellikle belirli bir sınıfa ya da mesleğe yönelik bireyler yetiştirmek amacıyla uygulanıyordu. Liberal siyasal düşüncenin ortaya çıkışından önceki dönemde eğitim, bireysel özgürlük ve eleştirel düşünceyi önceleyen bir araç olarak değil, mevcut toplumsal düzenin korunmasına hizmet eden bir kurum olarak yapılandırılmıştır. Bu anlayışta eğitim, özellikle dinî kurumların denetiminde yürütülmüş; bireyin entelektüel gelişimi değil, inanç sistemine bağlılık ve otoriteye itaat öncelik kazanmıştır (Özlem, 2014: 132). Eğitimin temel amacı, bireyi ahlaki ve dini kurallara göre şekillendirmek ve mevcut siyasal-toplumsal düzeni meşrulaştırmaktır. Bu bağlamda, eğitim hakkı geniş halk kesimlerinden çok, ruhban sınıfı ve aristokratik elitlerle sınırlıydı. Orta Çağ Avrupa'sında olduğu gibi Osmanlı eğitim sisteminde de, halkın büyük çoğunluğu eğitime erişimden mahrum bırakılmış; bilgiye erişim, seçkin bir zümrenin ayrıcalığı olarak kalmıştır (Aytaç, 2000:56). Bu durum, eğitimin bir özgürleşme değil, bir disiplin ve denetim aracı olarak işlev gördüğünü göstermektedir.

Liberalizmin yaygınlaşmasına kadar eğitimin bireysel gelişimi önceleyen bir hak olarak değil, itaati, sadakati ve mevcut düzenin devamını garanti altına alan bir toplumsal kontrol aracı olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Bireyin kendi iradesi ile eğitim alması ve özgün gelişimine odaklanması gibi kavramlar, ancak liberalizmin ortaya çıkışıyla önem kazandı ve eğitim sistemlerini derinden etkiledi. Bu dönemde eğitim, mevcut sosyal yapının korunması ve güçlendirilmesi için bir araç olarak kullanılıyordu. Bu durum, eğitim fırsatlarının kısıtlı olması ve içeriklerin genellikle katı ve otoriter bir bakış açısıyla sunulması şeklinde kendini gösteriyordu. Dolayısıyla liberalizm öncesi eğitim anlayışlarında bireyselliğin ve düşünce özgürlüğünün oldukça zayıf olduğunu ifade etmemiz gerekmektedir. Sonuç olarak, liberal düşüncenin ortaya çıkışına kadar geçen süreçte eğitim, bireysel gelişimi destekleyen bir araç olmaktan çok, mevcut otorite yapısının yeniden üretilmesini sağlayan bir mekanizma olarak işlev görmüştür. Eğitime erişimin sınıfsal sınırlarla belirlenmesi, bilgiye ulaşma hakkını belli bir zümreyle sınırlandırmış ve geniş halk kitlelerinin eğitim süreçlerine katılımını engellemiştir. Bu durum, bireyin öznel gelişiminin değil, kolektif itaate dayalı bir düzenin öncelendiğini açıkça göstermektedir. Bu durum eğitimin hedef ve içeriğinin kendi amacı dışına çıktığını farklı düşüncelere hizmet eden araç konumuna gelmesine sebep olmaktadır. Eğitimin yaşadığı dönemlerde geçirdiği aşamalarla birlikte liberalizm ile nasıl bir amaca evrildiğine bakmak yerinde olacaktır.

2.3. Liberal Düşünce ve Eğitim

Liberal felsefe, öğretim programlarının içeriğinde özgürlük ve çok yönlülüğü temel ilkeler olarak benimser. Bu doğrultuda, bireyin çok boyutlu gelişimini destekleyen, özgürlük ve etkinliği teşvik eden derslerin programa dâhil edilmesi gerektiği savunulmaktadır. Liberalizm, eğitim sisteminin temel amaçları arasında bireylerin hak ve özgürlüklerini geliştirmek, refahı artırmak, özgür iletişim olanakları sunmak ve sosyopolitik dengeyi sağlamayı belirler (Kale, 2009: 330). Liberal eğitim anlayışı, öğretme ve öğrenme süreçlerinde görecelilik ve bağlama uygunluk ilkelerini ön planda tutarak, doğruluk ölçütü olarak işe yararlılık, etkililik ve bireycilik gibi kriterleri vurgular. Bu perspektifte, farklılaştırılmış öğretim, işbirlikli öğrenme ve yapılandırmacı yaklaşımlar, liberal eğitimin uygulama biçimleri olarak öne çıkar. Ayrıca, Prens Sabahattin, Türkiye eğitim sistemini fen ve dil derslerindeki teorik ağırlık ile öğrencilerin bilişsel seviyeleri bağlamında eleştirmiş ve uygulamaların yeterliliğine dikkat çekmiştir (Tezcan, 2005: 215). Bu bağlam bireyin eğitim temellerine liberalist düşüncenin mihenk taşlarını oturtarak oluşturmak gerekmektedir.

Liberal eğitimin hedeflediği özgür ve etkili bireyler yetiştirme amacına paralel olarak, eğitimde özerklik ve özgür düşünce öne çıkar. Bu anlayış, öğrencilerin yalnızca bilgi kazanmasını değil, aynı zamanda eleştirel düşünme ve yaratıcı problem çözme becerilerini geliştirmelerini de mümkün kılar. Liberal eğitim anlayışına göre, eğitimde ölçme ve değerlendirme sisteminin amacı, bireylerin hak ve özgürlükler bilincine sahip, etkili, verimli ve bağımsız bireyler olarak yaşamaya hazır hale gelmelerini sağlamaktır. Eğitim, okul ve sınıf yönetiminde ise merkeziyetçi bir yönetim anlayışının sınırlayıcı etkileri bulunmaktadır; bu nedenle okulların ve kamu yönetiminin adem-i merkeziyetçi bir yapıda olması gerekmektedir (Tezcan, 2005: 215). Liberaller, eğitim politikalarında akademik özerklik ile öğretim özgürlüğünü savunmakta; öğretmenlerin öğretme, öğrencilerin ise öğrenme hakkına sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu doğrultuda, öğretmenler öğrenmeyi destekleyen bir öğrenme ortamı yaratmakla yükümlüdür. Öğrenimi engellemek, bireylerin öğrenme hakkını ihlal eder. Okullar, siyasi ideolojilerden bağımsız kalarak liberal yurttaşlar yetiştirmek için gerekli değer, davranış ve yöntemleri benimsemelidir (Kale, 2009: 335-336). Eğitim, siyasetin emellerine hizmet etmek yerine var olan amaçlarını temele aldığı düşünce çerçevesinde gerçekleştirilmelidir.

Eğitimin liberalizm ve felsefe çerçevesinde ele aldığımız zaman tartışmalara konu birçok konu kendisini göstermektedir. Nitekim felsefe süzgecinden dolayısıyla eleştiri

merceği altına almadan bir konu hakkında karar vermek yersiz olacaktır. İnsanı kendisini tamamlamasını sağlayan eğitim konusunda da eleştirel bir bakış açısıyla hareket etmek yerinde olacaktır. Yalnızca insan türüne özgü olan eğitim faaliyetinde, durağanlığı ve dar görüşlülüğü aşmak için felsefeye gereksinim duyulduğu anlaşılmaktadır (Yeşilçayır, 2025:145). Yeni Çağ ve sonraki dönemlerde liberal eğitim anlayışının bireysellik ve özgürlük bakımından önemli yenilikler ortaya çıkardığı anlaşılmaktadır. Ancak içinde yaşadığımız dünyada insani, toplumsal, ahlaki, hukuki ve ekonomik anlamda ciddi problemlerin yaşandığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Bununla birlikte çatışmacı bir dünyada yaşadığımız aşikârdır. Bu çerçevede uzun bir zamandır insan hayatında etkili olan liberal düşünce ile liberal eğitimin dünyanın istikametini niçin barışçı ve daha yaşanılır bir duruma getirmediği sorusu akıllara gelmektedir. Şu halde felsefi şüphe ve eleştirelilik liberal düşünce ve liberal eğitimin dışarıdan mucize gibi görünen yapısının sorgulanması gerektiğine salık vermektedir. Bununla birlikte şu sorular karşımıza çıkmaktadır: “Eğitim süreçleri birey merkezci mi olmalıdır?”, “Eğitim süreçlerinde birey ile toplum ilişkisi nasıl tesis edilmelidir?” Liberal eğitimin mahiyetinin felsefi anlamda sorgulanması çerçevesinde bu anlayışın insan anlayışı ile eğitim hedeflerine bakmakta fayda olacaktır.

Liberal düşünce çerçevesinde eğitim, bireyi hem kendi özgürlüğünü hem de toplumsal sorumluluklarını farkında olarak geliştirecek bir süreç olarak tanımlanabilir. Ancak bu süreç, tüm bireylerin özgürlüklerine dayalı eşit fırsatların sağlanmasıyla anlam kazanır. Eğitim, bireylerin kendilerini gerçekleştirebileceği, toplumsal eşitlik ve adalet anlayışını güçlendiren bir mekanizma olmalıdır. Bu bağlamda, liberalizmin eğitimdeki rolü, toplumsal değişim için potansiyel bir güç olarak değerlendirilmiştir. Liberal eğitimin amacı yalnızca bilgi aktarımı sağlamak değil, aynı zamanda bireyleri toplumda etkili, bilinçli ve sorumlu vatandaşlar olarak yetiştirmektir. Eğitimde bireylerin hak ve özgürlüklerini savunarak, toplumsal düzeydeki eşitsizlikleri azaltmak ve kolektif refahı artırmak hedeflenir. Bu anlayış, toplumsal yapının güçlenmesine ve toplumun daha adil bir şekilde işlemesine olanak tanır (Öztürk, 2018: 88).

Liberal eğitimin en temel ilkelerinden biri, bireyin özgürlüğünün yalnızca kendi çıkarlarıyla sınırlı olmaması, aynı zamanda toplumun ortak yararını gözetmesi gerektiğidir. Bu anlayışa göre, her birey eğitim süreci sayesinde toplumsal sorumluluklarını fark etmeli ve bu sorumlulukları yerine getirme konusunda bilinçlenmelidir. Bu, liberal eğitimin birey merkezli yaklaşımının, toplumsal eşitlik ve adaletle nasıl bütünleştiğini gösterir. Eğitimde eşit fırsatlar sunmak, her bireyin özgürlüğünü ve potansiyelini en üst düzeyde

gerçekleştirebilmesi için kritik bir öneme sahiptir. Aynı zamanda, toplumsal sorumluluk bilincini geliştirecek bir eğitim anlayışı, bireylerin toplumsal hayatta daha aktif ve sorumlu bireyler olmalarını sağlar (Guttek, 2001: 211). Bu yaklaşımın, toplumdaki eşitsizlikleri azaltma ve bireylerin haklarını savunma noktasında önemli etkileri vardır.

Liberal düşüncenin eğitimdeki etkisini daha iyi anlayabilmek için, eğitimde birey ile toplum ilişkisini ele almak önemlidir. Liberalizmin savunduğu bireysel özgürlük anlayışı, çoğu zaman toplumun ihtiyaçlarıyla çelişebilecek gibi görünse de, aslında bu iki unsur birbirini tamamlar. Eğitimde birey merkezli yaklaşım, bireylerin kendi değerlerini ve ideallerini oluşturmalarına olanak tanıırken, toplumla ilişkilerini kurabilmeleri için de gerekli bilgi ve becerileri kazandırmayı hedefler. Toplumun huzurlu ve düzenli bir şekilde işleyebilmesi için her bireyin, bireysel özgürlüklerinin yanı sıra, toplumsal sorumluluklar konusunda da bilinçli olması gerekir. Bu noktada, liberal eğitim anlayışı, hem bireysel gelişim hem de toplumsal dengeyi gözetken bir yaklaşımı benimser. Bu, bireylerin kendi özgürlüklerini savunurken, toplumun genel refahını da dikkate almasını sağlar (Kale, 2009: 332). Böylece, hem bireysel gelişim hem de toplumsal eşitlik arasında bir denge kurulmuş olur.

Eğitimde birey ile toplum arasındaki ilişkinin sağlıklı bir şekilde kurulabilmesi için, eğitimin içeriğinde bireysel haklar ve özgürlüklerin yanı sıra, toplumsal sorumluluk ve etik değerler de ön plana çıkmalıdır. Bireylerin özgürlüklerini gerçekleştirebilmeleri için, önce toplumda adalet ve eşitlik ilkesine dayalı bir eğitim anlayışının benimsenmesi gerekmektedir. Eğitimin, bireylerin özgürlüklerini pekiştirecek şekilde yeniden yapılandırılması, toplumsal sorunların çözülmesinde de önemli bir rol oynar. Eğitim yoluyla bireylerin toplumsal olaylara duyarlı, etik değerler taşıyan, sorumlu ve bilinçli bireyler olarak yetişmesi sağlanabilir. Bu yaklaşım, sadece bireysel gelişimi değil, toplumsal eşitliği ve adaleti de güçlendirir (Öztürk, 2018: 92).

Liberal düşüncenin eğitimde sağladığı katkılar arasında, öğrencilerin eleştirel düşünme ve bağımsız düşünme becerilerinin geliştirilmesi büyük bir yer tutar. Bu, öğrencilerin kendi düşüncelerini oluşturabilme, mevcut bilgiyi sorgulama ve yeni fikirler geliştirme yeteneklerini artırır. Bu tür beceriler, yalnızca bireysel gelişim için değil, aynı zamanda toplumsal yaşamda aktif ve katkı sağlayan bireyler olmaları için de son derece önemlidir. Liberal eğitim anlayışına göre, eğitim sadece bilgi aktarımıyla sınırlı kalmamalı; bunun yanı sıra bireyleri farklı düşünme biçimleriyle tanıştırmalı, onların eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelidir. Bu şekilde öğrenciler, toplumsal sorunları daha etkili bir şekilde

analiz edebilirler (Çolak, 2020: 85). Bu beceriler, onların toplumsal yaşama katkı sağlamada daha başarılı bireyler olmalarına olanak tanır.

Eğitimin liberal bir bakış açısıyla şekillendirilmesi, bireylerin sadece kendi çıkarlarını gözetmesini değil, aynı zamanda toplumsal eşitlik ve adalet anlayışına katkı sağlamasını da mümkün kılar. Bu doğrultuda, eğitim politikaları, sadece bireylerin özgürlüklerini değil, toplumsal dengeyi ve eşitliği de gözeterek düzenlenmelidir. Bu, eğitimde hem bireysel hem de toplumsal hedeflere ulaşmanın yolunu açar. Eğitimin toplumsal eşitliği artırıcı bir güç olarak kullanılabilmesi için, eğitim süreçlerinin her aşamasında toplumsal ihtiyaçlar göz önünde bulundurulmalıdır. Böylece, her birey özgür bir şekilde kendini ifade edebilirken, aynı zamanda toplumsal refaha da katkı sağlayabilir (Kale, 2009: 337). Bu, eğitimde hem bireysel gelişimi hem de toplumsal refahı artırmayı sağlayan bir yaklaşımdır.

2.4. Liberalizmde İnsan ve Eğitim

Klasik liberalizme göre, bireyler doğa durumunda var olan temel hak ve özgürlüklere doğal olarak sahip olup, bu durumda tam bir eşitlik söz konusudur. Otoritenin yokluğunda insanlar hem özgür hem de eşittir; ancak insanın aynı zamanda kötülüğe yatkın bir varlık olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Locke, döneminin düşünürleri ve Kilise'nin aksine kötülüğü istisnai bir durum olarak değerlendirirken, doğa durumunun barışa dayandığını savunur. Bu çerçevede toplumsal sözleşmeler aracılığıyla bir araya gelen bireyler, birbirlerine karşı olan güveni tesis ederek kötülükten kurtulmanın yollarını bulurlar; bu, toplum içinde yaşamının gerekliliklerini oluşturur. Toplumsal ortamda bireylerin kendi çıkarlarına yönelmeleri ise liberal düşünce çerçevesinde doğal bir olgu olarak kabul edilir ve bu durum, her bireyin kendi çıkarını gütmesiyle nihayetinde toplumun genel refahının artmasına katkı sağlar (Cihan ve Yılmaz, 2021: 146). Buna göre her insanın bireysel hak ve özgürlüklere yönelmesi klasik liberalizm için kötü bir tutum değildir. Aynı zamanda kişisel çıkarların toplum nazarında ortak çıkara evrilmesi hedeflenmelidir.

Klasik liberal düşüncenin temelinde kötülük, istisnai ve yönetilebilir bir olgu olarak kabul edilir. Bu anlayışa göre, insanların kötülükleri genellikle bencillikten kaynaklanmakta olup, ancak uygun bir eğitim ve yönetimle bu bencillik, olumsuz bir davranış biçiminden ziyade, toplumun genel refahına katkıda bulunabilecek bir güce dönüşebilir. Hume, Smith, Bentham ve Mill gibi düşünürler, insan doğasının temelde bireysel çıkarları gözetmeye yönelik olduğunu savunmuş ve bireylerin kişisel çıkarlarını

maksimize etmelerinin, uzun vadede toplumsal faydayı artıracak görüşünü ileri sürmüşlerdir. Bu sürecin işlerlik kazanabilmesi için özgürlüğün varlığı, temel bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, toplumsal, ekonomik ve siyasi yapıların, bireysel özgürlüğü destekleyecek biçimde düzenlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Eğitim süreçleri, bireylerin bencil çıkarlarını toplumsal faydaya dönüştürmeye yönelik kritik bir araç olarak görülmektedir (Cihan ve Yılmaz, 2021: 146). Pragmatist düşüncelerle şekillenen bu yaklaşımda, birey ve toplumun yararına olan en önemli unsurlardan birinin, bireyin eğitim yoluyla var olan eksikliklerinin giderilmesi olduğu savunulmaktadır.

Klasik liberal düşüncede bireylerin potansiyellerini geliştirebilmesi ve ilerleme kaydedebilmelerinin yolunun özgürlükten geçtiğine inanılmaktadır. İnsanları harekete geçiren motivasyon ve haz duygusudur. Her bireyin bu duyguyu sahip olması gayet doğaldır ve bu duygunun temin edilmesi gerekir (Cihan ve Yılmaz, 2021: 147). Dolayısıyla liberalizm, hem seküler bir çerçevede bireylere mutluluk vaadinde bulunan hem de diğer akımlar gibi siyasi ve ekonomik düzen arayışında olan bir ideoloji olarak tanımlanabilir. Gutek bu fikriyatın eğitimle ilgili öngördüğü ve uyguladığı temel ilkeleri belirlemekte, bu ilkelerin liberal düşüncenin eğitim anlayışını şekillendirdiğini vurgulamaktadır. Liberalizm, kendi ideolojisinin içselleştirilmesi için taşıyıcı bir birey yetiştirmeyi amaçlayarak, diğer ideolojilerde olduğu gibi yaygın bir eğitim anlayışını benimser. Bu çerçevede, eğitim politikalarının oluşturulmasında toplumun farklı paydaşlarının katılımı önemlidir; zira bu politikaları belirleyen tek bir otorite yerine, meseleyi ilgilendiren tüm tarafların, kendilerini temsil eden kişi ve kurumlar aracılığıyla süreçte rol alması öngörülmektedir.

Liberalizmin temel dayanaklarından biri de ilerleme ve sürekli gelişim ilkesidir. Bu ilke, bireylerin siyasi bilinç, toplumsal sorumluluk ve ekonomik yeterlilik gibi alanlarda bilgi ve yetkinlik düzeylerinin geliştirilebileceğini ve böylece toplumsal kalkınmanın süreklilik kazanacağını savunur. Bu bağlamda liberal yaklaşım, bireyin potansiyelini açığa çıkararak hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ilerlemeyi mümkün olarak görmektedir. Ayrıca, halkın genel bir eğitimden geçirilmesi, bireylerin temsili kuruma katılımlarını kolaylaştırırken, bir taraftan da onlara bağımsız karar verme yetisi kazandırması beklenmektedir. Bu bağlamda hem düşünsel gelişimi hem de verimliliği destekleyen bir vatandaşlık eğitimi uygulamaya konulmaktadır. Gutek'e göre, bu süreçte en önemli unsur, vatandaşa topluma karşı sorumluluk duygusunun ve bilincinin kazandırılmasıdır. Son olarak, özgürlük de liberalizmin temel ilkelerindedir; bireylerin çeşitli araçlarla özgürlüklerini kullanabilmelerinin eğitimi kritik bir öneme sahiptir (Gutek, 2001: 207).

Tabii ilkeler, yalnızca liberalleşmiş bir toplumsal yapıda ortaya çıkabilir, değerlendirilebilir ve şekillendirilebilir.

Liberalizm, temel ilkeleri doğrultusunda şekillenecek bir eğitim anlayışını benimser. Platon'un fikirleri gibi metinlere sıkışmış bir sistem önermediği gibi, tarihin son dönemlerinde de önemli bir etki yaratmış ve tarihsel tecrübe edinmiştir. Bu nedenle, liberalizmin dayandığı felsefi temel kadar, bu ilkelerin tarihsel deneyimleri de anlaşılabilirliği açısından büyük önem taşır. Ne tür teklifler sunduğu kadar, bu teklifler doğrultusunda nasıl bir gerçeklik oluşturduğunun da anlaşılması gerekir. Bu konu, kendine has bir araştırma alanı oluşturacak kadar önemlidir. (Cihan ve Yılmaz, 2021: 147). Özetle liberal düşünce, insanı akıl sahibi ve öğrenmeye yetkin bir varlık olarak kabul eder. Bu bağlamda birey, kendi bilgi ve değerlerini oluşturma kapasitesine sahip özerk bir özne olarak tanımlanır. Liberal eğitim anlayışı, bireyin aklını kullanma, eleştirel düşünme ve kendi doğrularını inşa etme yetisini geliştirmeyi hedefler. Bilgi, bireyin özgür araştırması ve deneyimleri aracılığıyla edinilir; otoriteye dayalı bilgi aktarımı yerine, bireyin aktif katılımı esas alınır. Bu yaklaşımda eğitim, bireyin entelektüel gelişimini destekleyen, özgürlükçü bir süreçtir.

2.5. Liberal Eğitimin Hedefleri

Eğitim, belirli bir amaca ve ideallere hizmet etme yükümlülüğüne sahip olduğu düşüncesi sürekli kendisini göstermektedir. Liberal düşünce sisteminde, bireylerin eğitimi büyük bir önem taşımaktadır; çünkü eğitilmiş bireyler, kendi haklarının ne olduğu konusunda bilgi sahibi olurlar ve bu hakları nasıl savunacaklarını öğrenirler. Bunun yanı sıra, bireylerin haklarını kronolojik ve sistematik bir şekilde savunabilmeleri için etkin bir katılım mekanizması gereklidir. Eğitim, bu katılım sisteminin işleyişini ve bireylerin haklarını koruma yöntemlerini öğretme işlevini üstlenmelidir. Bu bilgiye sahip bir toplum, yöneticilerin bireylere karşı olan sorumluluklarının önemini de idrak etmiş olur. Liberalizm bağlamında eğitimin birincil varoluş amaçları arasında bu unsurlar öne çıkmaktadır (Guttek, 2001: 205). Liberal eğitim anlayışı, bireyin akıl yürütme kapasitesini ve özerkliğini esas alan, eğitimi yalnızca tek taraflı bilgi aktarımına dayanan bir süreçten ibaret görmeyen, çok boyutlu bir yaklaşımdır. Bireyin yalnızca bilgili değil; aynı zamanda eleştirel düşünebilen, sorgulayan ve kendi değer yargılarını oluşturabilen bir özne olarak yetiştirilmesini amaçlar. Dolayısıyla liberal eğitim, bireyin özgürlük temelinde inşa edilen bir kamusal yaşamın aktif ve bilinçli bir katılımcısı hâline gelmesini hedefler.

Liberalizm çerçevesinde geliştirilen sosyal ve eğitim programlarının hedeflerini şu şekilde ifade etmek mümkündür: “1. Bireylerin özgürlüklerinin ve haklarının korunması, açık bir şekilde tanımlanmış ilişkiler bağlamında, 2. Toplumsal refahın artırılması, 3. Bireyler arasında özgür iletişimi mümkün kılacak sosyo-politik denge ve istikrarın sağlanması” (Guttek, 2001: 205). Liberalizm, bireyin kendi düşüncelerini oluşturabilen, seçimlerini özgürce yapabilen ve yaşamına yön verebilen özerk bireyler olarak yetişmesi hedefine odaklanmaktadır. Aynı bilgiyi sorgulayan, farklı görüşleri değerlendiren ve kararlarını rasyonel temellere dayandırabilen bireyler oluşturmak temel amaçları arasında yer almaktadır. Siyasal bağlamda ise bireylerin yalnızca kendi haklarının farkında olan değil, aynı zamanda başkalarının haklarına saygı gösteren sorumlu yurttaşlar olmaları teşvik edilir. Ayrıca farklı kimliklere, inançlara ve yaşam tarzlarına karşı açık fikirli ve kapsayıcı bir bakış açısının kazandırılması önemsenir. Bireyin bilgiye ulaşma, üretme ve paylaşma kapasitesi yüksek; kültürel, sanatsal ve bilimsel alanlara duyarlı bireyler yetiştirmek amaçları arasında yer almaktadır.

Diğer taraftan eğitim hedefleri konusunda liberaller arasında tam bir fikir birliği olmadığı anlaşılmaktadır. Klasik liberaller, devletin toplum yaşamına neredeyse hiç müdahale etmemesi gerektiğini savunurken; sosyal-reformcu ve sosyal-refahçı liberaller devlet müdahalesinin, reform ve refah odaklı yaklaşımlar çerçevesinde gerekli olduğunu ileri sürmektedir. Bireysel çıkarları peşinde koşan insanların, ortak mutluluğa ancak bireysel çıkarlarını izleyerek ulaşabileceğine dair bir kanaat söz konusudur. Dolayısıyla bireysel çabaları ortak çıkarlar yönünde organize edebilmenin amaçlanmaktadır. Liberal ideolojinin eğitim anlayışı da bu noktada kendine özgü bir yerde konumlanmaktadır. Liberalizm, temel olarak siyasi ve ekonomik bir sistem olarak doğup, gelişmiştir. Bu anlayışın eğitim sistemine yansımaları da kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle, eğitim sisteminden ziyade sistemin eğitim anlayışı ön plana çıkmaktadır; eğitim sistemi, bu anlayışa uyum sağlayan ve onu bütünleyen bir unsurdur (Cihan ve Yılmaz, 2021: 145). Eğitimin varoluş sebebi ve amacı, liberalizm çerçevesinde, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini öğrenmeleri, korumaları ve etkin bir şekilde kullanabilmeleri üzerine inşa edilmiştir. Bu bağlamda eğitim, bireyin özgürlük ve haklarının korunmasını, öncelikle bireylerin refah düzeyinin artırılmasını, ardından da bu bireylerin toplumsal etkileşim ve iletişim süreçlerinin sorunsuz bir şekilde gerçekleşmesine olanak sağlayacak bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir. Nihayetinde, bireylerin ideolojik değerlerini edinmesi ve bu değerlerin sürekliliğini sağlamak, liberal sistem açısından temel bir hedef olarak belirlenmiştir (Cihan ve Yılmaz, 2021: 146). Eğitim sadece kendi içinde kalmayıp birçok kurum ve alanla bağlantılı olmanın yanında onlara zemin oluşturması açısından önemi

yadsınamaz. Ekonomi alanında hayat bulmaya başlayan liberalizm de zamanla diğer alanlara yayılarak eğitim sistemimizin temelini oluşturan eğitim felsefelerine etki etmeye başlamıştır. Nitekim eğitim felsefeleri incelendiği zaman liberalizmin temelini oluşturan birçok düşüncenin merkeze alındığını görmek mümkündür. Ele almış olduğumuz konular da birey ve özgürlük kavramlarını merkeze alan liberalizm anlayışı, eğitimde de aynı çizgiyi devam ettirdikleri görülmektedir.

2.6. Liberal Eğitimin Programı

Liberallerin insan, doğa, mülk/refah ve devlet-toplum anlayışları, eğitim programlarına yansımaktadır. Birey, artık kendi kararlarını alabilen ve kendi çıkarlarının peşinden giden bir “homo economicus” olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede bireyin rasyonel davranışlarıyla kendi refahını maksimize etme yeteneği ön plandadır. Liberal düşüncede devletin bireye minimale yakın bir müdahalede bulunması, ancak dış müdahaleleri ortadan kaldıracak şekilde işlev görmesi beklenir. Toplum, bu bireylerden oluşan bir yapı olarak inşa edilmelidir. Eğitim, bu tür bireylerin yetiştirilmesini amaçlarken, liberalizm doğrudan bir eğitim anlayışı sunmasa da dolaylı yollarla bu düzeni sürdüren bir eğitim anlayışını öngörmektedir. Bu nedenle, âdem-i merkeziyetçi ve değişen koşullara uygun bir eğitim yapısı benimsenmiş; ABD gibi liberal ülkelerde, tek tip bir eğitim programının eksikliği de bu çeşitlilikten kaynaklanmaktadır. Liberalizmdeki eğitim programlarının çeşitliliği, siyasi-ekonomik düzenin sürekliliğini sağlamak amacıyla şekillenmektedir (Cihan ve Yılmaz, 2021: 148).

Liberalizmin eğitim programında öne çıkan nitelikler, bireylerin kendi yeterliliklerini geliştirerek mükemmelleşme çabalarını teşvik eden ilerleme ilkesi etrafında şekillenir. Bu program, tek tipleştirici ve mutlakiyetçi eğitim sistemlerine karşı daha esnek yaklaşımlar benimseyerek, bireysel gelişimi önceliklendiren bir yapıya sahiptir. Bununla birlikte, liberal ekonomik anlayış çerçevesinde bencil bireylerin kendi refahlarının peşinden koşmalarını sağlayacak bir yapı oluşturması gerekmektedir. Ancak, tarihte eğitimin bu denli yaygın bir şekilde kendini göstermesi, eğitim sisteminin yalnızca bireyleri yetiştirme işlevinden çıkarak neredeyse herkesin benzer bir programa tabi tutulması zorunluluğunu doğurmuştur. Bu durum, Gutek’in ifadeleriyle, eğitimde benzerliklerin artmasına ve dolayısıyla mükemmelliğe odaklanmış eğitim sisteminin içsel karmaşıklıkları da beraberinde getirmesine neden olmuştur (Gutek, 2001: 209). Dolayısıyla standart bir eğitim sistemi bireyin gelişiminin aksine onu bir kalıba sokma tehlikesini doğurmaktadır. Bu düşünce

hakim olan eğitim sistemi teorik olarak güçlü argümanlar sunmuş olsa da uygulama alanında eksiklikleri nedeniyle tartışmalara konu olmaktadır.

Programın, bireylerin kendi tercihlerine dayalı olarak geliştirilmesini esas alması kritik bir noktadır. Bu sürecin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi, liberalizmin savunduğu akılcılığın pratik bir biçimde hayata geçirilmesi ile mümkündür. Eğitim kurumu, bireyin kendini geliştirmesine olanak tanıyan bir araç olarak işlev görmektedir. Öğrencilere temel hak ve özgürlüklerin öğretildiği, bu hakların hangi koşullarda ve nasıl kullanılacağına dair bilgiler sunan müfredatlar mevcuttur. Bu müfredatların, okulun ve çevresinin farklı ve dinamik yöntemlerle öğrencilere kazandırılması gerekmektedir. Bu yaklaşım, bireysel eğilim ve yeteneklerin teşvik edilmesi ve geliştirilmesi amacıyla araştırma, yenilik, buluş ve düşüncelerin test edilmesi süreçlerini içermektedir (Gutek, 2001: 210). Programdaki dersler, bireylere akıl yürütme yeteneklerini geliştirme, bağımsız karar verme becerisi kazandırma ve hak ile hürriyetlerini etkin bir şekilde kullanma yollarını öğretmeyi hedefler. Liberalizm, diğer eğitim sistemleriyle kıyaslandığında, hakikatler topluluğu ve bunlara ulaşma çabasını eğitim konusu olarak görmez. Bunun nedeni, liberalizmin öncelikli olarak ekonomik bireyler inşa etme amacıdır. Bu çerçevede, bireyin duruma göre değişebilen, yeniden yorumlayabilen ve yeni koşullara uygun şekilde anlamlı stratejiler geliştirebilen bir akıl varlığı olarak tasarlandığı vurgulanmaktadır. Dolayısıyla, burada akılcı bir eğitimin savunulması kritik bir öneme sahiptir. Ancak bu akılcı eğitim, homo economicus'un etrafında şekillenen bir rasyonellik anlayışını ifade etmektedir. Sonuç olarak, liberal eğitim programları hürriyetçi ve çok yönlü bir yapıya sahip olmalıdır. Zira liberal birey, özgür, etkili ve verimli olma gerekliliği taşımaktadır. Ders içerikleri de bu yönde yapılandırılmalıdır (Cihan ve Yılmaz, 2021: 148). Genel hatlarıyla belirtecek olursak liberal eğitim sisteminde program anlayışı, bireyin bilişsel, hümanist ve demokratik değerlere dayalı bir yaklaşımdır. Disiplinlerarası bir müfredat aracılığıyla eleştirel düşünme, etik sorumluluk gibi yeterliklerin kazandırılmasını hedeflerken geniş bir entelektüel temel sunarak, öğrenciye kendi ilgi alanlarını keşfetme özgürlüğü tanır.

2.7. Liberal Eğitimde Yöntem

Liberal eğitim anlayışının temel meselesi, bireylerin kendi kararlarını alabilen özgür ve ekonomik olarak bağımsız bireyler olarak yetiştirilmesi amacını gütmesidir. Bu hedef doğrultusunda, bu nitelikleri geliştirebilecek eğitim programlarının oluşturulması gerekmektedir. Söz konusu programların içeriğini destekleyecek öğretim yöntemlerine de ihtiyaç duyulmaktadır. Burada, öğrenme ve öğretme süreçlerinde vurgulanan görecelilik ve

duruma uyum sağlama becerilerine daha belirgin bir şekilde odaklanmak, bireylerin kişisel gelişimini desteklemek açısından önem taşımaktadır. Elbette ki bu durum, liberal düşüncenin bilgi anlayışı ile doğrudan ilişkilidir. Bu anlayış doğrultusunda, bireycilik, işe yararlılık ve verimlilik gibi ilkeler çerçevesinde uyum sağlayan eğitim yöntemlerinin geliştirilmesi gerekmektedir (Kale, 2009: 25; Tezcan, 2005: 38).

Âdem-i merkeziyetçi bir eğitim anlayışını savunan liberallere göre, öğretmen ve öğrencilerin öğretme ve öğrenme özgürlüklerine sahip olmalarının yanı sıra, öğretmenlerin de sınıf ortamında en uygun öğrenme koşullarını sağlamaları zorunludur. Ancak belirtildiği üzere, bu yaklaşımın nihai amacı, dengeli, özgürlüğünün bilincine varmış ve verimli olabilecek bireyler ile bu bireylerin etkileşimde bulunduğu bir toplumsal ve siyasal ortamın oluşturulmasıdır (Kale, 2009: 25; Tezcan, 2005: 38). Öğrencilerin eğitim süreçlerinde yapılandırıcı, işbirlikçi ve farklılaştırılmış yöntemlerin uygulanması, liberal eğitimin etkinliğini artırmakta ve bireylerin hayata hazırlık düzeylerini yükseltmektedir. Bu çerçevede öğrencilerin kendi kararlarını verebilme, seçimlerini onaylayabilme ve iş birliği içinde bireysel refahlarını sağlamaları, eğitimde kullanılan yöntemlerin önemini vurgulamaktadır. Nihai başarı, liberalizmin temel iddialarının edinilmesi ve bu süreçte öğrencilerin yaşam için hazır hale gelip gelmediği, bağımsız kararlar alabilme yetenekleri, verimli ve etkili bireyler olarak dönüşme kapasiteleri gibi kriterlerle değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, eğitim metodolojisinin, öğrencinin gelişimini ve sosyal hayata entegrasyonunu ne ölçüde desteklediği, liberal bireylerin yetiştirilmesindeki en önemli belirleyendir (Tezcan, 2005: 39). Liberal bir birey olarak gelişimi noktasında eğitim içeriği de bireyin sahip olması istenilen özellikleri karşılayacak şekilde olmalıdır.

Görebildiğimiz kadarıyla eğitim liberal düşünce için siyasi ve ekonomik hedeflerin sağlanabilmesi için aracı konumundadır. Eğitim, başlangıçta kurucu öge olmayıp araçsal bir paydaş olarak öne çıkarken, zamanla sistemin omurgasını oluşturma rolüne sahip olmuştur. Liberal sistem, birey anlayışı etrafında şekillenen bir eğitim süreci ile bu sistemin değerlerini taşıyan bir yapı edinmiştir. İşte bu noktada, liberalizm bireycilik, hürriyet, piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet gibi temel değerler üzerinden siyasi ve ekonomik bir sistem inşa etmiştir. Eğitim, bu değerlerin öğrencilere kazandırılması ve toplumsal-siyasi ortamın sürekliliği için gerekli bir araç olarak önem kazanmıştır. Dolayısıyla, eğitim sistemi, liberal temel değerler etrafında şekillenirken, metotlar da bu değerlerle çelişmeyecek bir biçimde oluşturulmaktadır (Cihan ve Yılmaz, 2021: 150).

2.8. Liberal Eğitimin Öğeleri

Eğitim insanlık tarihi incelendiği zaman içerik ve yöntem olarak farklılıklar taşısa da her alanda kendisini göstermiş ve günümüze kadar önemini koruduğu görülmektedir. Süreç içinde liberal eğitimin benimsediği bazı temel öğelerin olduğu dikkat çekmektedir. Bunların belli başlı olanları hedef, içerik, öğrenme ve öğretme süreçleri ile ölçme değerlendirme olduğu anlaşılmaktadır. Eğitimdeki hedefler, ulaşılması istenen amaçları temsil etmektedir ve bu hedefler öncelikle epistemolojik, ardından ontolojik temellerden bağımsız olarak değerlendirilemez. Liberal düşünce sistemi, bireyin özgür düşünme kapasitesini geliştirmesini temel bir değer olarak görür; bu bağlamda, bireylerin demokratik ilkelere bağlılık göstermesi ve bu doğrultuda davranışlar geliştirmesi de eğitimin temel hedefleri arasında yer alır. Öte yandan, liberalizmin kapitalist üretim biçimini ve serbest piyasa ekonomisini esas alması (Yayla, 2008), bireylerin üretken, girişimci ve verimli olmalarını da öncelikli hedeflerden biri haline getirmektedir. Liberal düşünceye göre eğitim sistemlerinin temel amacı, özgür düşünebilen ve ekonomik açıdan bağımsız bireyler yetiştirmektir. Bu yaklaşım, bireyi merkeze alan bir anlayışı esas alır. Prens Sabahattin'in "Toplum, birey için vardır; birey, toplum için değil" şeklindeki görüşü, bu felsefenin eğitime yansıyan biçimini özetlemektedir. Bu çerçevede bireyci sosyoloji, bireyin girişimci, kendi kararlarını alabilen ve özgürce hareket edebilen bir özne olarak yetişmesini hedefler (Tezcan, 2015; akt, Erkılıç, 2021: 250). Liberal düşünce, akıl ve bilimi rehber edinmiş, serbest piyasa dinamiklerini anlayabilen, temel hak ve özgürlükleri içselleştirmiş bireylerin yetiştirilmesini temel hedeflerinden biri olarak görür. Özetle liberalizmin amaçlar boyutundaki etkileri politik ve ekonomik boyutlarıyla iki alt başlıkta toplanabilmekte ve temelde demokratik davranışlar ile etkili ve verimli ekonomik bireyin yetiştirilmesi esas alınmaktadır (Erkılıç, 2021:250). Neoliberalizm düşünce sistemi de eğitimde bireysel özgürlük, eşitlik ve fırsat eşitliği gibi bazı ilkeleri savunsa da, bu ilkelerin uygulanışı ve devletin eğitimdeki rolü konusunda ciddi farklılıklar taşısa da kısaca eğitimin hedefi noktasındaki görüşlerine bakmak yerinde olacaktır.

Günümüzde yükselen neoliberal eğitim anlayışı, eğitimi geniş bir ideolojik ağın parçası haline getirerek, çeşitli hedefler ve sonuçlar doğurmaktadır. Bu yaklaşımın birincil amaçları arasında bireylerin ekonomik ve toplumsal refaha yönlendirilmesi, serbest piyasa prensiplerinin yaygınlaştırılması ve devletin toplumsal ihtiyaçların karşılanmasındaki sorumluluğunun azaltılması yer almaktadır. Eğitim ortamlarında aşırı rekabetçi anlayışlar teşvik edilmektedir. Böylelikle bireylerin ekonomik güvenlik beklentilerinin düşürülmesi, kültürel ve fiziksel normların neoliberal disiplin anlayışına tabi kılınması ve *Toplumsal*

Darwinizm düşünce biçiminin yaygınlaştırılması gibi unsurlar göze çarpmaktadır. Bu kapsamda neoliberalizmin eğitim üzerindeki etkileri, bireylerin toplumsal ve ekonomik yapı içindeki rollerini yeniden şekillendirmekte ve eğitim sistemini ideolojik bir araç haline getirmektedir (Apple, 2004: 145) Bu bağlamda belirtilen hedefler, birbirini tamamlayıcı nitelikte düzenlenmekte ve zamanla günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline getirilmektedir.

Eleştirel eğitim felsefesi, eğitim ve insan yetiştirmenin karmaşık ve zorlu bir süreç olduğunu kabul eder. Bu etkinlik, XX. yüzyılda meydana gelen küresel ölçekli olaylar ve politik gelişmeler sonucunda ciddi bir krize girmiştir. Eleştirel pedagoji günümüzde, eğitim alanında siyasi, politik ve ekonomik çıkarların etkisiyle çoğunlukla sadece mesleki eğitime indirgenme eğilimi göstermektedir. Bu eğitim anlayışı, bilinçli bir sömürü anlayışı temelinde gelişen kapitalizm ile birlikte, piyasa odaklı üretim biçimleri ve tekniklerinin sürdürücü unsurlarını ortaya koymaktadır (Cevizeci 2011: 203). Neoliberal eğitim anlayışının pazar ve piyasa odaklı hedeflerine karşın, eleştirel pedagoji, öğrencilerin yaşam deneyimlerini merkeze alarak, farklı metinleri ve kavramları eleştirel bir gözle değerlendirme yeteneğini geliştirmeyi hedeflemektedir (McLaren 2011: 281).

Brown'a göre neoliberal eğitim düşüncesi çerçevesinde tasarlanan birçok eğitim kurumu, yatırımcıların memnuniyetine odaklanmış içerikler sunmaktadır. İşe yönelik eğitim ve pazarlanabilir içeriklerin ön plana çıkması, piyasa normlarıyla çelişen akademik yaklaşımların dışlanmasına zemin hazırlamakta; bu durum, nitelikli okuryazarlığı ve eleştirel düşünmeyi teşvik eden disiplinlerin göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Netice olarak, neoliberal eğitim paradigmasında daha çok şirket kültürü ve iktidar ilişkileri ön plana çıkmakta; bu durum, sorgulayıcı ve bireysel derinliğe sahip kişilik özellikleri yerine, girişimciliği ve kâr amaçlarını gözetten bireylerin önem kazanmasına neden olmaktadır (Brown 2018: 213). Neoliberal piyasa odaklı düzen içinde, şirket iktidarının yeni bir halk pedagojisi alanı oluşturduğu görülmektedir. Bu süreçte, egemen kültürün eğitici unsurları aracılığıyla belirli fikirlerin üretilmesi ve yaygınlaştırılması hedeflenmektedir (Giroux 2007: 19). Giroux'a göre, eğitim teorilerinin öncelikli hedefi kamu yararını gözetmek olmalı ve bu süreçte dar ekonomik çıkarlar, siyasi gündemler ya da ideolojik etkilerden bağımsız kalmalıdır. Eğitim kurumlarının piyasa odaklı prensipler doğrultusunda biçimlendirilmesi, demokrasi bilincinin piyasa ilişkileriyle iç içe geçmesine neden olmakta; bu durum ise demokrasiyi destekleyen zengin kültürel altyapıların ve demokratik yaşam biçimlerinin erozyona uğramasına yol açmaktadır. Eğitim, demokratik işleyişle çelişmemeli ve toplumun refah hakkını olumsuz etkilememelidir (Giroux 2010: 188).

Neoliberalizm, dünya ekonomisinde büyük bir rekabet ortamı oluşturur. Bu sistemde, öğrencilerin gelecekte iş hayatında rekabet edebilir ve verimli olabilmeleri için gerekli beceri ve bilgi birikimine sahip olmaları zorunludur. Bu nedenle, okullar çocukları gelecekteki iş gücüne hazırlamak amacıyla çeşitli eğitim yöntemleri benimsemektedir. Neoliberaler, dünyayı bir süpermarket gibi görürken, “tüketici seçimi” demokrasinin temel bir unsuru olarak öne çıkmaktadır. Eğitim, ekmek, otomobil ve televizyon gibi bir ürün olarak değerlendirilmektedir ve bu nedenle kendi kendini düzenleyen bir pazar haline getirilmektedir. Demokrasi, tüketim uygulamalarıyla şekillenen bir olguya dönüşmektedir. Neoliberalizm, XXI. yüzyılda küresel ekonomiyi ve toplumsal yapıyı biçimlendirmek için, seçkin elitleri ve düşük ücretle çalışan iş gücünü yetiştirmeyi amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu durum, insan doğasına dair farklı bir perspektif ve biçim sunmaktadır. Neoliberalizm, rekabetçi pazar dinamiklerini ön plana çıkararak, bireyleri, toplumu, kurumları ve doğayı ekonomik büyüme katkıları çerçevesinde değerlendiren bir anlayıştır. Neoliberal eğitim, pazar odaklı bir yaklaşım benimsediğinden dolayı, insani, ahlaki ve kültürel değerlere yönelik bir hedef belirlememekte ve bu doğrultuda planlamalar yapmamaktadır. Bunun aksine, yalnızca piyasa ekonomisini sürdüreceği ve çeşitlendirecek teknik elemanlar yetiştirmeye odaklanmaktadır (Cevizci 2011: 217). Neoliberal eğitim anlayışı, bilinci temele alan bir özgürleşme anlayışından yoksundur. Neoliberal düşünce, liberal geleneğin özgürlük anlayışına yönelik bazı öneriler getirirken, zihinsel ve bilince dayalı özgürleşmeyi dışlamaktadır. Liberallerin özgürlük anlayışı ise daha çok ekonomik bir amaca odaklanmakta ve bireyin özgürleşmesi, ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliği ile ilişkilendirilerek sınırlandırılmaktadır. Böylelikle, bireyin gerçek özgürleşme potansiyeli ihmal edilmektedir (Kökten, 2020: 239). Dolayısıyla liberalizmin başta öngördüğü özgürlük fikri çelişkili bir hale dönüşmektedir.

Liberal ve neoliberal eğitimdeki müfredat konusunda ise Friedrich Hayek ve John Rawls’ın görüşlerinden hareket etmek yerinde olacaktır. Hayek’in eğitim alanındaki yaklaşımı, piyasa ekonomisinin ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alarak bilgi ve becerilerin üretimine yönelik bir model geliştirmektedir. Hayek, bireylerin başkaları tarafından üretilen bilgiye değer vermesi ve bu bilgiyi dikkate almasının yanı sıra, gerektiğinde diğer bireylerle iş birliği yaparak ortak hedeflere ulaşmanın önemine dikkat çeker. Bu durum, çeşitli alanlarda uzmanlaşmış bireylerin beraber yaşaması ve farklı becerilerini bir araya getirerek piyasa ekonomisine katkıda bulunmaları açısından kritik bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Yerel veya küresel ölçekte, bireylerin tek başlarına başaramayacakları birçok işin gerçekleştirilmesi için bu işbirlikçi yaklaşımın benimsenmesi önerilmektedir (Kökten,

2020: 130). Dolayısıyla liberal anlayış eğitim müfredatlarında piyasa ekonomisini dikkate alınması gerektiği üzerinde durmaktadır.

Liberalizm düşüncesin yanında 1980'lı yıllarla birlikte neoliberal eğitim paradigmasının ortaya çıkması ve evrimi, müfredatın piyasa ile uyumlu hale getirilmesi amacıyla ekonomik talepler üzerinde kapsamlı bir araştırma ve gözlem sürecinin yürütülmesine yol açmıştır. Her düzeyde eğitim, araştırma ve hizmetlerin piyasa ve istihdam şartlarına bağlı olması gerektiği vurgulanmaktadır. Yükseköğretimin, bir ülkenin ekonomik büyümesi üzerindeki kritik önemi, değişen bilgi ve becerilere sahip, teknik anlamda istihdam edilebilir, rekabetçi ve dinamik pazarlarda etkin bir şekilde çalışabilen bireyler yetiştirme yükümlülüğü anlayışıyla ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda eğitim, neoliberal işgücü taleplerine cevap verecek şekilde müfredat geliştirme hedefi gündemine yönelmektedir. Dolayısıyla neoliberal eğitim paradigması çerçevesinde müfredatın şekillenmeye başladığı söylenebilir. Neoliberal eğitim anlayışı, bireyin kendi gerçekliğini keşfetme sürecinde öncelikli hedefin rekabet ortamına uyum sağlamak ve aktif olarak katılmak olduğunu öne sürer. Bu bağlamda, bireyin iştirak ettiği rekabet; özellikle teknolojiye dayalı bilgi üretimi, geliştirilmesi ve tüketilmesi anlamına gelmektedir. Neoliberal eğitim sisteminin hedefi, eğitimin içsel sorunlarını çözmek ve ihtiyaçlarını ortaya çıkarmaktan ziyade, ekonomi odaklı ortaya çıkan krizleri ele almak amacıyla sürekli yeni piyasalar oluşturmaktır (Sayılan, 2006: 44-45). Böylelikle, bu müfredatın öğretilmesinin gerekliliğine dair yeni ve özgün bir bakış açısı oluşturulmuş olur.

Eğitim ve öğretim faaliyetleri, müfredat, dersler ve konularla ilişkili sorgulayıcı unsurların ayrılmaz bir parçasıdır. Hayek, eğitim ve öğretim üzerine önerilerinde bilim eğitimi kavramına vurgu yapmış ve bu eğitimin uygulamalı yönüne dikkati çekmiştir. Hayek, piyasa ekonomisine katkı sağlamayan ve piyasa yaratma potansiyeline sahip olmayan bir eğitim ortamının eksik olduğu görüşünü savunmaktadır. Eğitim ve öğretim süreçleri ile piyasa ekonomisi arasındaki bağ, öğrenilen bilginin pratik ve işlevsel amaçlara hizmet etmesi gerektiğini vurgular. Bu durum, bilgi temelli öğrenmenin zorunluluğunu ortaya koymakta ve piyasa ihtiyaçlarına yönelik bir eğitim anlayışını gerekli kılmaktadır. John Rawls'un eğitim kuramında ise geniş kapsamlı bir eğitim programından ziyade, liberal bireylerin yetiştirilmesini amaçlayan daha sınırlı bir vatandaşlık eğitimi modeli savunulmaktadır. Rawls'a göre eğitim, makul siyasi erdemlerin geliştirilmesini içermektedir (Kökten, 2020: 140).

Neoliberal eğitim, bireylerin verimliliğini artırmak amacıyla öğrenme araçlarını kullanarak eğitim ve istihdam politikaları arasında bir bağlantı kurmayı hedeflemekte,

sermaye hareketliliğine esneklik sağlamak ve nitelikli iş gücünün üretimine katkıda bulunmaktadır. Neoliberalizmin eğitime kazandırdığı işlevsellik, ekonomik yarışın ön planda olduğu bilgi tabanlı ve işlevsel bir ekonomi anlayışını öne çıkarmaktadır; böylece eğitim, bireysel potansiyelin gelişiminin yanı sıra, ulusal düzeyde ekonomik büyüme ve kalkınmayı destekleyen temel bir toplumsal kurum olarak değerlendirilmektedir. Ancak, neoliberal eğitim müfredatları, bireylerin özgün değerlerini geliştirmelerine imkân tanımaktan uzaktır. Öğrenciler, kendilerine dayatılan seçenekler arasından dersler seçmekte ve bu sınırlı seçim özgürlüğü, bireyin gerçek potansiyelini ortaya koymasını engellemektedir. Sonuç olarak, bireylerin ihtiyaçları ve talepleri göz ardı edilmekte, bunun yerine piyasanın talepleri öncelik kazanmaktadır. Bu durum, eğitim sisteminin demokratik bilinci teşvik edemediği gibi, bireylerin yaratıcılığını da kısıtlamakta; sistematik gözlem ve kontrol mekanizmaları aracılığıyla bireylerin performansı, sıkı bir şekilde peyderpey değerlendirilmektedir. Böylece, bireylerin ölçülebilir, tekrarlanabilir ve uygulanabilir bilgi edinmelerinin ön plana çıktığı bir eğitim modeli ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşım, eğitimde sınav sisteminin ve rekabetçi ortamın yaygınlaşmasının temel nedenlerini anlamaya yardımcı olur.

Liberalizmin eğitimdeki içeriği ilk bakışta bireysel özgürlük, eleştirel düşünme ve fırsat eşitliğine dayalı olarak şekillenir. Bu anlayış, öğrencilerin bağımsız düşünce geliştirmelerini, kendi değer yargılarını oluşturabilmelerini ve demokratik topluma katkı sağlamak için eğitilmelerini amaçlar. Ancak, eğitimdeki müfredat çoğu zaman toplumsal eşitsizlikler ve ekonomik engelleri göz ardı etmektedir. Fırsat eşitliği teorisi, uygulamada, sınıf, kültür ve cinsiyet gibi faktörlerden bağımsız bir şekilde herkesin eğitime eşit erişimini sağlayamamaktadır. Ayrıca, liberal eğitim, bireysel başarı ve serbest piyasa ekonomisi vurgusu yaparak toplumsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasından ziyade, bireysel özerklik üzerinde yoğunlaşır. Bu durum, toplumsal sorumluluk ve kolektif adalet gibi kavramların eğitime entegre edilmesinin önünde bir engel teşkil eder. Sonuç olarak, liberalizmin eğitim içeriği, bireyi özgürleştirirken, toplumsal eşitsizlikleri dönüştürme noktasında yetersiz kalabilir.

Liberalizm, bireylerin özgürlüğünü, eşitliğini ve potansiyellerini gerçekleştirme haklarını ön planda tutan bir felsefi ve politik akım olarak eğitim alanında da önemli bir etki yaratmaktadır. Bu çerçevede, öğrenme ve öğretme süreçleri liberalizmin temel ilkeleri doğrultusunda şekillenir. Öğrenciyi hayata daha iyi hazırlayabilecek, aldığı kararlar ile kendi seçimlerini onaylayabilecek, işbirliği içinde kendi refahının peşinden gidebilecek bir birey için eğitim süreçlerinde kullanılan yöntemler önemlidir (Tezcan, 2005). Liberalizm,

bireylerin eğitimde aktif katılımını teşvik ederek kendi öğrenme süreçlerini yönlendirme fırsatını sunar. Bu yaklaşım, öğrencilerin yalnızca pasif bilgi alıcıları olmaktan çıkıp, kendi öğrenim deneyimlerini oluşturmalarına ve geliştirmelerine olanak tanır. Öğrenme süreci, bireylerin ilgi alanları, yetenekleri ve hedeflerine göre şekillenirken, öğretim süreci de bu bireysel farklılıkları dikkate alarak esnek bir yapıya dönüşür. Öğretmenler, öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarını anlamak ve uygun öğrenme yolları sunmak için rehberlik rolü üstlenir. Bu durum, eğitimde bireyselleştirilmiş bir yaklaşımın benimsenmesini zorunlu kılar; böylece her öğrenci, kendi öğrenme stiline uygun yöntemlerle bilgiye ulaşabilir.

Liberalizm, öğrenme ve öğretme süreçlerinde eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesini öncelikli bir hedef olarak belirler; eğitim, bireylerin düşünme yeteneklerini artırma aracı olarak görülmektedir. Öğretim yöntemlerinin, öğrencilerin sorgulayıcı bir bakış açısı geliştirmelerine olanak sağlayacak etkinlikler ve tartışmalarla zenginleştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Öğrencilerin bilgiyi ezberlemek yerine analiz etmeleri, değerlendirmeleri ve kendi görüşlerini oluşturabilmeleri teşvik edilmelidir. Bu süreç, bağımsız düşünme becerileri kazandırarak, aynı zamanda toplumsal sorunlara duyarlı ve eleştirel bir bakış açısına sahip bireylerin yetişmesini sağlar. Liberalizmin eğitime yönelik yaklaşımı, bireylerin kendi düşüncelerini ifade edebilmeleri ve farklı bakış açlarına saygı duymalarını önemser; dolayısıyla öğrenme ve öğretme süreçlerinin öğrencilerin sürece aktif katılımının yanında iş birliğinin dikkate alındığı ve etkileşimli bir ortamda gerçekleşmesi gerektiğini ileri sürer. Bu anlamda, eğitim sisteminin çeşitliliği ve bireysel farklılıkları önemsemesi, farklı öğrenme stillerine saygı göstermesi ve bu doğrultuda deneyimsel öğrenme, proje tabanlı öğrenme ve problem çözme gibi yenilikçi yöntemleri benimsemesi gerekmektedir. Bu tür yaklaşımlar, öğrencilerin gerçek dünya problemleriyle karşılaşarak anlamlı bir öğrenme deneyimi yaşamalarını sağlamanın yanı sıra, hem akademik hem de sosyal becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur. Sonuç olarak, liberalizmin perspektifinden öğrenme ve öğretme süreçleri, bireylerin özgürlüklerini, potansiyellerini ve toplumsal katılımını artırmaya yönelik bir yapı olarak değerlendirilmekte, bireyselleştirilmiş, eleştirel düşünmeyi teşvik eden ve çeşitliliği önemseyen bir eğitim anlayışını yansıtmaktadır; bu da eğitim sisteminin, bireylerin özgür düşünme yeteneklerini geliştirmeye olanak sunacak şekilde yapılandırılmasını gerektirir.

Liberalizm, bireyin özgürlüğü ve potansiyelini maksimize etme perspektifinden eğitimde ölçme ve değerlendirme süreçlerinin kritik bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Bu felsefenin temel ilkelerinden biri, bireylerin kendi seçimlerini yapabilme haklarıdır. Dolayısıyla, eğitimde uygulanan ölçme ve değerlendirme yöntemleri, yalnızca bilgi

aktarımını değil, aynı zamanda öğrencilerin bireysel yeteneklerini, ilgi alanlarını ve öğrenme stillerini anlamaya yönelik bir araç olarak değerlendirilmelidir. Bu çerçevede, eğitim süreçlerinin bireyselleştirilmesi, liberalizmin savunduğu özgürlük anlayışını pekiştirmektedir.

Eğitim sisteminin liberal bir perspektiften ele alınması durumunda, ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin öğrenci merkezli bir yaklaşım benimsemesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşım, öğretim sürecinin sürekli bir geribildirim döngüsü içermesi ve öğrencilerin öğrenme süreçleri üzerinde kontrol sahibi olmalarını sağlaması anlamına gelir. Ezbere dayalı bilgi aktarımını önceleyen klasik değerlendirme yöntemleri, öğrencilerin analitik düşünme, yaratıcı üretim ve sorun çözme yetkinliklerini geliştirme noktasında yetersiz kalabilmektedir. Dolayısıyla alternatif değerlendirme yöntemlerinin benimsenmesi, öğrencilerin öz-yönetim becerilerini güçlendirmelerine, kendi öğrenme süreçlerini değerlendirmelerine ve derin bir anlama ulaşmalarına imkân tanınmalıdır. Okulda yetişen bireylerde nihai başarıyı belirleyen şey, liberalizmde öne çıkan temel iddiaların edinilip edinilmediğidir. Kullanılan yöntemlerin öğretim muhtevasını öğrenciye kazandırmaya yetip yetmediğinin ölçütü ise, eğitim sürecinde ve sonucunda (liberal) bireyler yaşama hazır hale gelebilmekte midirler, bağımsız karar verebiliyorlar mı, verimli ve tesirli bir insan haline dönüşebilmişler midir gibi sorunların cevapları ile ölçülür (Cihan ve Yılmaz, 2020:149).

Liberalizmin eğitim anlayışında, ölçme ve değerlendirmenin adil ve kapsayıcı olması büyük önem taşımaktadır. Her bireyin farklı öğrenme tarzları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak, değerlendirme yöntemlerinin çeşitlilik göstermesi gerektiği açıktır. Bu durum, öğrencilerin yalnızca akademik başarılarının değil, sosyal ve duygusal gelişimlerinin de dikkate alındığı bütüncül bir yaklaşım geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Böylece, her öğrencinin potansiyeline ulaşmasını destekleyen ve eğitim sisteminin eşitlikçi bir yapı oluşturmasını sağlayan bir ortam yaratılmış olacaktır. Liberalizm çerçevesinde, eğitimde ölçme ve değerlendirmenin bireysel özgürlüklerin, öğrenci merkezli öğrenmenin ve adillığın en üst düzeye çıkarılmasına odaklanması gerekmektedir. Bu şekilde, eğitim yalnızca bilgi transferi süreci olmakla kalmayıp, bireylerin kendilerini gerçekleştirebileceği bir yaşam deneyimine dönüşmektedir. Bu hedefler doğrultusunda, eğitim politikalarının ve uygulamalarının sürekli gözden geçirilmesi ve geliştirilmesi elzemdir.

3. LİBERAL EĞİTİMİN ELEŞTİRİSİ

3.1. Sınıf Farklılıkları Sorunu

Liberalizm, bireylerin özgürlüklerini, eşitliğini ve bireysel haklarını öncelikli olarak kabul eden felsefi ve politik bir akım olmakla birlikte, eğitim alanında önemli etkilere sahip olduğu kadar eleştirilerin de hedefi olmuştur. Bu eleştirilerin başında, liberalizmin bireysel başarı ve rekabeti teşvik eden yapısının, toplumsal eşitsizlikleri derinleştirebileceği düşüncesi yer almaktadır. Özellikle yukarıda değindiğimiz düşük gelirli ailelerden gelen öğrencilerin eğitim sisteminde dezavantajlı kalmalarına yol açan bu durum, liberal eğitim anlayışının bireylerin potansiyellerini gerçekleştirmeleri için sağladığı olanakların yanı sıra, bireylerin sosyal ve ekonomik arka planlarını göz ardı etmesi gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Netice olarak, eğitimde fırsat eşitliği sağlanmadığında, bireylerin kendi yetenekleri ve çabalarıyla başarılı olma şansları, sosyal sınıf farklılıkları tarafından belirlenir hale gelmektedir.

Eğitim sistemimizin en çok dikkat ettiği kazanımlardan birisi de somut bir başarı ortaya koymak istemesidir. Liberalizmin bireysel başarıyı vurgulaması, eğitim sisteminin rekabetçi bir yapı kazanmasına yol açmakta ve bu rekabet, hedeflenen akademik başarıyı artırmakla birlikte sosyal sınıflar arasındaki uçurumun derinleşmesine neden olmaktadır. Zengin ailelerin çocukları, daha iyi eğitim imkânlarına, özel derslere ve çeşitli kaynaklara daha kolay erişim sağlarken, düşük gelirli ailelerin çocukları bu fırsatlardan mahrum kalmaktadır. Özellikle, sermaye çevrelerinin çıkarlarını yansıtan neoliberal eğitim düzeninin yapılandırılması toplumun bir kısmının (parası olanların) eğitime erişimin kolaylaştırılması; diğer kısmının (parası olmayanların) eğitime erişememesi anlamına gelmektedir. Bu da toplumda kazanan ve kaybedenlerin olacağı anlamına gelecektir (Güneş, 2020:11). Eğitimdeki eşitsizliğin bir başka yüzünde ise, okullar arası farklılıklar var. Bu politikalar sonucu okullar açık biçimde sosyal sınıf sistemine yerleşmiştir. Okulların ve eğitimin finansmanı velilere bırakıldığı ölçüde, ad sahibi ayrıcalıklı devlet liseleri ile adsız sansız okullar arasında gerek eğitimin kalitesi gerekse eğitim ortamı açısından fark giderek büyümektedir (Sayılan, 2006: 47). Ayrıca özelleşmenin sınırları yeteri kadar çizilmediği zaman devletin kendi varlığına kendi eliyle zarar vermesi kaçınılmaz bir hal alacaktır. Kaliteli eğitim anlayışı ile birlikte özel okullara talep artmaktadır. Birey maddi gücü sayesinde daha iyi imkânlarla sahip okullarda eğitim alarak devlet kurumlarında verilen eğitimden daha iyi bir eğitim aldığı görüşüyle hareket

etmektedir. Bu durum devlet kurumlarındaki verilen eğitim anlayışına, eğitimin hedeflerine ve devletin gücüne zarar vermekle birlikte bireylerin devlete olan güvenini sarsacaktır.

Eğitimdeki eşitsizlikler pekişirken toplumsal sınıf farklılıkları belirgin hale gelmektedir. Eğitim sisteminin bireylerin sosyal ve ekonomik durumlarına göre şekillenmesi, toplumsal adalet anlayışını zayıflatmakta ve eşit fırsatlara sahip olma hakkını ihlal etmektedir. Ayrıca, liberal eğitimin bireysel odaklı yapısı, toplumsal dayanışma ve kolektif sorumluluk anlayışlarını zayıflatarak, bireylerin yalnızca kendi çıkarlarına yönelmelerine neden olmaktadır. Bu durum, toplumsal bağların zayıflamasına ve sınıf farklılıklarının daha da belirginleşmesine yol açarak, bireylerin sosyal sorumluluklarını geliştirmeye yönelik bir yaklaşım benimsemeyen eğitim sisteminin toplumsal eşitsizlikleri sürdürebileceği düşündürmektedir. Bireysel başarı ve rekabeti teşvik eden eğitim modeli, mevcut sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri derinleştirerek eğitimde fırsat eşitliğini zayıflatma potansiyeli taşımaktadır.

3.2. Tek Tip İnsan Sorunu

Günümüz toplumlarında bireylerin kimlik, düşünce ve yaşam biçimlerinde gözlemlenen benzeşme eğilimi, “tek tip insan modeli” kavramını giderek daha tartışılır hale getirmektedir. Özellikle küreselleşme, dijital medya ve merkezi eğitim sistemleri aracılığıyla bireyler; özgünlüklerini kaybetme, eleştirel düşünceden uzaklaşma ve standart kalıplara uyum sağlama baskısı altında yaşamaktadır. Bu durum, hem bireysel yaratıcılığın sınırlanmasına hem de toplumsal çeşitliliğin zayıflamasına yol açmaktadır. Marcuse’ye göre, bu durum bireyleri "karşıtlık niteliğini yitirmiş", yani mevcut düzeni sorgulamayan, edilgen varlıklara dönüştürür (Marcuse, 2015: 27). Hadi Sağlam eğitim sisteminin bireyleri tek biçime soktuğunu, bu durumun “fıtrata müdahale” anlamına geldiğini ifade etmektedir. Günümüzde eğitim sistemi, farklılıkları göz ardı eden, tek tip bireyler yetiştiren ve topluma faydadan çok zarar veren bir yapıya dönüşmüştür (Sağlam, 2021). İçerisinde bulunduğumuz dönem, teknoloji ve hazırlanan sistemler bireyi merkeze alıyor gibi görünse de bireyler bazında herkesten benzer performanslar bekleyerek aslında tek tip insan anlayışına göre evrilmektedir. Günlük hayatta, eğitim hayatında veya iş hayatında bunun örneklerini görmek mümkündür. Çocuk eğitiminden yetişkin eğitimine her adım da nelerin yapılması nelerin yapılmaması gerektiği belirlenmiştir. Bu standartın dışına çıkınca olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Nitekim değerler bunun en somut örneklerini oluşturmaktadır.

Değer, insanın içinde hazır bulunan ya da dışarıdan satın alınabilecek bir nesne değildir. Değeri kendimizde gerçekleştirmekle birlikte, erdemli bir yaşam sürmek de mümkün olur. Bu süreç, insanın aktif rol aldığı, değeri merkeze koyarak kendi kişiliğini oluşturduğu ve sonuçta etik bir hayatı biçimlendirdiği dinamik bir oluşumdur. Öte yandan, küreselleşme, bireyin varoluşsal anlamda kendini gerçekleştirmesinin ve özgür bir özne olarak hareket etmesinin önünde engel teşkil eder; bu süreçte insan, bilinçli bir özne olmaktan çıkarak, mekanikleşmiş bir unsur haline gelir. Çünkü bilinç, bir özne varlığını gerektirir, ancak küreselleşmenin içinde özne değil, yalnızca “bir faktör” bulunmaktadır (Gürsoy, 2007:131-132). Modern dünya artık bireylerin yaparak yaşayarak bir değer sistemi oluşturmaya dahi izin vermemektedir. Birey sadece var olan sistemin içine doğmakta ve ona yapması ve yapmaması gerekenler çocukluktan itibaren telkin edilmektedir. Liberalizm ve beraberinde birçok düşünce insanın özgürlüğünden ve onun kararlarından söz etmektedir. Ama varolan sistemler bunun aksini ortaya koymaktadır. O yüzden akıllara şu soru gelmektedir: Biz gerçekten özgür müyüz?

Liberal düşünce sistemi, bireyleri bencillik ve duyarsızlık düzeyinde birer bireyci olarak konumlandırır; bu yaklaşım, insanların menfaatlerini insani ilişkilerinin önünde tutmasına yol açar. Dahası, bu menfaat bağımlılığı, çıkarıcı ve metalaşmış bir düşünce tarzıyla birleşerek, insanı insan yapan temel ahlaki değerleri aşındırır ve bu değerleri giderek herkesleşmiş, anlamsız bir hale dönüştürerek sessiz ve kademeli bir şekilde yok eder (Özmaden, 2019: 62-63). Liberal eğitim sistemleri, bireylerin öz disiplin geliştirmelerini ve potansiyellerini gerçekleştirmelerini teşvik etse de, standart bir insan modeli oluşturma eğilimi, bireylerin belirli ideolojilere veya yaşam tarzlarına yönlendirilmesine neden olabilir. Bu durum, eğitim sürecinin geniş bir perspektif sunmak yerine belirli kavramlar üzerinden bilgi aktarımına dönüşmesine yol açarak, özgürlüğün yalnızca bireysel seçimlerden ibaret olduğu yanılığını doğurabilir.

Netice itibariyle liberal eğitimin standartlaştırılmasına yönelik uygulamalar, bireylerin farklı düşünme yeteneklerini köreltebilir ve tek tip insan modeli, sosyal adalet ve eşitlik anlayışını zedeleyerek özellikle dezavantajlı grupların ihtiyaçlarını göz ardı eden standart başarı ölçütleri geliştirebilir. Nitekim eğitim sistemleri incelendiğinde standart kalıpların kullanılmak istenildiği görülmektedir. Eğitimin böyle bir amaç için araç olarak kullanılması ise, bireylerin belirli normlar çerçevesinde şekillenmesine yol açmakta ve toplumların zengin çeşitliliğini tehdit etmektedir. Dolayısıyla, eğitim sistemlerinin daha kapsayıcı ve çeşitliliği teşvik eden bir yaklaşıma evrilmesi, bireyselliğin ve çeşitliliğin önemli olduğu bir toplumsal yapı için elzemdir; bu bağlamda, özgürlüğü kısıtlayan

yapıların sorgulanarak daha adil ve eşitlikçi bir eğitim anlayışının geliştirilmesi gerekmektedir. Liberal eğitim anlayışı, birçok teorik çerçevede özgür düşünmeyi teşvik etse de, uygulamada sıklıkla belirli bir normatif yapı içerisine hapsolme riski taşımaktadır. Bireylerin özgürlük arayışları neticesinde toplumda çok çeşitli düşünsel ve kültürel birikimlerin oluşması beklenmesine karşın, bu durum, tek tip insan modeline dönüşme tehlikesini de beraberinde getirmektedir.

3.3. Liberal Eğitimde Değer Sorunu

Liberalizmin temel ilkeleri, bireysel özgürlük, eşitlik ve bireyin gelişimi üzerine yoğunlaştığını çalışmamızın daha önceki kısımlarında da belirtmiştik. XX. yüzyılın sonlarından itibaren, liberal eğitim paradigması, belirli bir düzenden uzaklaşarak farklı toplumsal ve kültürel dinamiklerin etkisi altında şekillenir olmuştur. Bu değişim, eğitim sistemlerinin ve müfredatlarının önceki klasik yaklaşımlardan sapmasına ve eğitimde yer alan temel unsurların kaybolmasına neden olmuştur. Eğitim, yalnızca bilgi aktarımı olarak değil, ayrıca sosyal değerlerin, normların ve kültürel unsurların aktarımı olarak da değerlendirilmelidir. Çalışmamızın daha önceki bölümlerinde liberalizm ve neoliberalizm çerçevesinden eğitim anlayışına ayrıntılı bir şekilde analiz ettik. Eğitim alanında kendini gösteren bir değişiklik dolaylı olarak birey konusunda da etkisini göstermektedir. Bu nedenle liberalizme eğitim alanında yöneltilen eleştirilerin bireyden bağımsız olması düşünülemez.

Liberal eğitim anlayışı, bireyin özgürlüğü ve bireysel başarısını teşvik ederken, zamanla bireysel başarı ve rekabet kavramlarının ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bu durum, eğitimin toplumsal işlevinin ve kolektif değerlerin göz ardı edilmesine sebep olmuş, dolayısıyla topluluk içindeki dayanışma duygusunun zayıflamasına neden olmuştur. Liberalizm düşünce sisteminin temeline bireyi yerleştirirken bireyin sahip olması gereken değerleri göz ardı etmesinden dolayı eleştirileri üzerine çektiği görülmektedir. Komüniteryan anlayışın önemli temsilcilerinden olan Michael Sandel'in görüşleri de liberalist anlayışın eksik yönlerini ortaya koymaktadır. Sandel'e göre bireyler, sahip oldukları değerler ve siyasal tercihler, içinde yaşadıkları toplumsal bağlamdan bağımsız bir şekilde oluşmaz. Toplumun şekillendirdiği etkilerden tamamen sıyrılmak birey için mümkün olmadığından, deontolojik yaklaşımın varsaydığı özerk özne anlayışı gerçekçi değildir. Bu nedenle liberal düşünce, insanın toplumsal boyutunu ve bu boyutun birey üzerindeki belirleyici rolünü yeterince açıklayamaz. Çünkü toplumun dışında, etkilerden arınmış bir birey tahayyülü, gerçek insan deneyimini yansıtmaktan uzaktır (Tüzen,

2020:130). Michael Sandel ve onun gibi düşünen filozoflar liberalizmin de benimsemiş olduğu deontolojik benlik anlayışını eleştirir; çünkü bu yaklaşım bireyi, toplumsal ilişkilerden, kültürel etkilerden ve tarihsel bağlamdan yalıtılmış, soyut bir varlık olarak kabul eder. Sandel'e göre ise bireyin kimliği, değerleri ve ahlaki yönelimi, ait olduğu toplumun içinde ve onunla etkileşim hâlinde biçimlenir. Liberalizmin eğitim konusunda da bireye yüklenen ve bireyden beklenen özelliklerin yanında eğitim sisteminin eksik kaldığı noktalar olduğu ileri sürülmektedir.

Eğitimin, bireyleri yalnızca akademik başarılar elde etmeye yönelik bir çaba ile kısıtlanması, sosyal etkileşimler ve işbirliği gibi kritik unsurların geri plana itilmesine yol açar. Bunun neticesinde, bireyler yalnızca kendi çıkarlarını düşünmeye teşvik edilmektedir ve toplumsal sorumlulukları ile ortak değerleri benimseme sürecinden uzaklaşmaktadırlar. Eğitim, bireylerin sadece kişisel hedeflere ulaşmaları için gerekli bilgi ve becerileri kazanmalarının ötesinde, sosyal bütünleşmeyi, aidiyet duygusunu ve etik değerleri geliştiren bütünsel bir süreç olmalıdır. Ancak liberal anlayış bu toplumsal unsurları göz ardı ettiğinde, eğitim sistemleri bireyleri daha izole varlıklar haline getirme riski taşımaktadır.

Diğer taraftan liberal eğitim anlayışının teorik çerçevesinden sapması, içerik ve pedagojik yaklaşımlar arasında önemli çelişkilere yol açabilmektedir. Modern eğitim sistemlerinde yaygın olarak görülen bir diğer sorun, müfredatın standartlaşması ve standart testlere dayalı değerlendirme sisteminin uygulanmasıdır. Bu durum, eğitimin niteliği ve derinliği üzerinde olumsuz etkiler yaratmakta; öğrencilerin eleştirel düşünme, problem çözme ve yaratıcılık gibi temel becerilerinin gelişimini engelleyebilir. Liberalizmin arzu edilen sonuçlarından biri olan bireyin öz disiplinini geliştirmek yerine, bu süreç öğrencileri sıradan bilgi alıcıları haline dönüştürebilir. Eğitim ortamlarının, bireylerin farklı düşünceleri araştırabilecekleri ve çeşitli bakış açılarını tartışabilecekleri birer forum haline gelmesi gerekmektedir. Ancak, eğitim sistemlerindeki standardizasyon, bu forumların işlenmesini engelleyerek, bireylerin eğitimden alacakları faydayı kısıtlayabilir.

Liberalizmin temel ilkeleri çerçevesinde şekillenen eğitim anlayışı, zamanla sosyal ve kültürel dinamiklerle etkileşime girerek, esas unsurlarının yörüngesinden sapmasına yol açmaktadır. Bireyselliği ön plana çıkaran ancak toplumsal değerlere ve sosyal sorumluluklara yeterince yer vermeyen ve devletlerin özellikle ekonomik hedeflerine hizmet eden dolayısıyla amaç değil araç konumuna gelen bir eğitim sistemi, çeşitli sorunlara neden olmaktadır. Eleştirel düşünme, sosyal etkileşim ve ortak değerlerin önemine dayalı bir eğitim anlayışının benimsenmesi, mevcut sorunların üstesinden gelinmesi açısından kaçınılmaz bir gereklilik haline gelmiştir. Eğitim, yalnızca bilgi

yelpazesini genişletmekle kalmamalı, aynı zamanda bireylerin kolektif bilinçle topluma katkıda bulunmalarına olanak tanıyan bir araç olmalıdır. Bu nedenle, eğitimin işlevini yeniden tanımlamak ve liberalleşmeyle ortaya çıkan eksiklikleri giderme yönündeki çabalar, gelecekte daha sağlıklı ve dengeli bir eğitim sisteminin inşasına öncülük edecektir. Liberalizm ile birlikte neoliberal anlayışa birlikte eğitim konusu daha çok eleştiriye açık hale gelmiştir. Nitekim eğitim faaliyetinin gerçekleştiği okullar da bu eleştirilerden payını almıştır. Aslında, eğitime yönelik neoliberal bakış açısının temel unsurları, 1960'ların sonlarında Ivan Illich tarafından okul sistemine yönelik eleştirilerde erken dönemde dile getirilmiştir. Illich, okulun diğer ticari mallar gibi standartlaştırılmış bir yapıya sahip olduğunu ve benzer üretim süreçlerine göre uyarlanmış bir ürün sunduğunu ifade ederek, bu sistemi sorgulamıştır (Illich, 1998: 66).

Toplumda okulların ekonomik faaliyetlere hizmet ediyor şeklinde bir ifadenin varlığı bile liberalizmin olumsuz yansımalarının bir göstergesidir. Sanayi ve eğitim kurumlarının iç içe geçmesi sorgulandığında eğitim ile kişilerin araçsallaştırılması sorunu karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle eğitimi işgücü kaynağı olarak düşünmek, kişileri nesneleştirme problemini de beraberinde getirmektedir. Benzer biçimde eğitim süreçlerindeki bilimsel çalışmaları da yalnızca sanayi ile ilişkili bir biçimde düşünmek, sanayi devriminin yol açtığı mantalitenin devamı mahiyetindedir. Sanayi devriminin yarattığı eğitim anlayışının insanı yalnızca üreten ve tüketen bir varlığa dönüştürmeye yönelik olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak insanı yalnızca bir mekanizmanın dışlisi durumuna düşüren sanayileşme cereyanı, nesneleştirme sorununun yanında, ciddi anlamda bir emek sömürüsüne de yol açmıştır. Dolayısıyla eğitimin görevinin yalnızca fabrikalara ve işletmelere iş kaynağı sağlamak olduğu yönündeki bir anlayışın insani anlamda oldukça yetersiz olduğu ortaya çıkmaktadır (Yeşilçayır, 2025: 142).

Siyasal liberalizm savunucuları, vatandaşlık eğitiminin bir parçası olarak sınıf ortamında kazandırılan bilgi ve becerilerin yalnızca okulla sınırlı kalmayıp bireylerin toplumsal yaşamlarının diğer alanlarına da yansiyabileceğini kabul etmektedirler. Bu tür etkiler, bireylerin hayatları boyunca özerklik geliştirmelerine ve bu özerkliğe dayalı uygulamalar gerçekleştirmelerine katkıda bulunur. Görüldüğü üzere liberalizm, bireyin özerkliğini ve özgürlüğünü esas alan bir düşünce sistemidir. Bu bağlamda, liberal eğitim anlayışı, bireyleri düşünsel bağımsızlık, sorgulama ve kendini ifade etme yetenekleri ile donatmayı amaçlar. Ancak, liberalizmin ve liberal eğitim anlayışının içeriği, çeşitli eleştirilere maruz kalmaktadır. Bu eleştirilerin merkezinde, “bireyi birey yapan temel değerler” meselesi yatmaktadır. Bireyselliğin bu değerlerle şekillendiği düşüncesi,

liberalizmin savunucuları için önem arz etmekteyken, eleştirmenler bu değerlerin, bireyler arası eşitlik ve toplumsal dayanışma gibi kamusal yönlerden yoksun olduğuna işaret etmektedir. Liberalizmin temel değerleri bireysel özgürlük, eşitlik, rasyonellik ve bireysel haklar gibi unsurları içermektedir. Bu değerler, bireylerin potansiyellerini gerçekleştirmeleri için gerekli bir zemin oluşturmaktadır. Ancak eleştirmenler, bu değerlerin bireyi toplumsal bağlamdan kopararak yalnızlaştırabileceğini savunmaktadırlar. Özellikle bireysel özgürlüğün aşırı vurgusu, toplumsal yardımlaşma ve sorumluluk gibi kavramların geri planda kalmasına neden olmakta, bireyleri kendi çıkarlarına odaklanmaya yönlendirmektedir. Bu durum, toplumsal eşitsizliklerin derinleşmesine, paylaşılan değerlerin zayıflamasına ve birlikte yaşama kültürünün zedelenmesine yol açabilmektedir.

Öyle ki bireyin temel insani değerleri öğrenebilmesi ve içselleştirebilmesi bakımından, içinde doğup büyüdüğü aile, çevre, okul vb. öğeleri göz önünde bulundurmaya gerektirmektedir. Ancak belli bir toplumsal yapı içindeki insanlarla etkileşimi sayesinde insani ve ahlaki değerleri kazanabilmesi mümkündür. Dolayısıyla kişinin ancak ötekiler ile birlikte var olabileceğini ve ancak onlarla birlikte temel insani değerlerini inşa edebileceğini ifade etmemiz gerekmektedir. Başka bir ifadeyle özne olarak kişinin tekamülü/gelişimi ancak öteki insanları birer değer olarak görmesi ile sağlanabilecek bir durumdur. Liberal akımın eğitim sistemlerine olan etkisi ile birlikte önceki kuşakların yol göstericiliğine eskimiş bir anlayış olarak bakılmaktadır (Yeşilçayır, 2025: 143-144; Dewey, 2011: 25- 26). Erişkinlerin yol gösterici olmasını bireyin özgürlüğüne müdahale olarak görmenin, yeni eğitim anlayışında düşülen hataların başında geldiğini vurgulamaktadır. Bireyin kendini tamamlayacağı toplumsal alan ve bireyin çevresinin müdahalesi liberalizm tarafından kabul edilecek bir durum değildir.

İnsan, değerlerle ilişki kurmadan önce yalnızca biyolojik bir varlık olarak mevcuttur. Onu salt bedensel varoluşun ötesine taşıyan, insani bir bilince ve kimliğe kavuşturan temel unsur, değerlerle kurduğu etkileşimdir. Ancak insan olma hali doğrudan verilen bir özellik değil; zamanla gelişen, manevi olgunlaşmayı içeren bir süreçtir. İnsanlık, değerler etrafında birleşerek yardımlaşma, iş birliği ve ortak yaşamı mümkün kılabilir. Değerlerle kurulan bağ, insanın sadece fiziksel değil, aynı zamanda metafizik ve manevi bir varlık olarak da anlam kazanmasını sağlar. İnsanın yalnızca biyolojik bir varlık olarak ele alınması, onu mekanikleşmiş ve indirgenmiş bir düzleme çekmek anlamına gelir. Oysa değerler, madde- mana ve ruh-beden arasındaki uyumu sağlayan temel yapı taşlarıdır (Bayraktar, 2016:23-26). Bir diğer önemli nokta ise gönüllülük ilkesidir. Özellikle ahlaki değerlerin oluşturulmasında temel unsur gönüllülük olmalıdır. Gönüllülüğün yokluğu durumunda,

eylemler zorlama ve mecburiyet haline dönüşür ki bu durumda insanın özgürlüğü ve sorumluluğu ortadan kalkar. Bu nedenle, bireyin öncelikle kendi içinde kendini ahlaki bir özne olarak konumlandırması gerekmektedir. Kendisine sorular yönelterek bu dünyaya gelişinin amacının ne olduğunu, neyi gerçekleştirmek için burada olduğuna dair soruları kendine sormaz ise bugünün bunalımını etikten ve metafizikten uzaklaşmayı robotlaşmayı, makineleşmeyi görüyoruz (Gürsoy, 2007:38). Bireyin kendini bulmaya yönelik çabasının olmayışı sadece var olan sistemin bir parçası olarak yaşaması anlamına gelmektedir.

Liberal eğitim anlayışında bireyi tanımlayan değerler arasında rasyonellik önemli bir yer tutarken, bu kavramın bireylerin mantıklı düşünme yeteneklerini geliştirmesi ve akıl yoluyla karar verme becerilerini teşvik etmesi beklenmektedir. Ancak, eleştirmenler rasyonelliğin bazı bireyler için erişilemez olduğunu ve duygusal ile sosyal bağların ihmal edildiğini öne sürmektedirler. Rasyonel temellere dayalı bir eğitim yaklaşımı, bireylerin duygusal zekalarını, empati kurma yetilerini ve sosyal ilişkilerini geliştirme potansiyelini sınırlayabilir. Dolayısıyla, birey olmanın sadece akıl yürütme ve bireysel haklarla örtüşmediği, aynı zamanda sosyal bağlar ve duygusal zekâ ile de derin bir ilişkisi bulunduğu gerçeği, liberalizmin eğitim anlayışını sorgulanabilir hale getirmektedir. Bireyi bütüncül olarak ele alan temel değerlerin liberalleşme sürecinin bireyler üzerinde nasıl bir biçimlendirici etkisi olduğu ve toplumsal yapılar üzerindeki yansımaları, dikkate alınması gereken önemli konulardır. Kapsayıcı ve dengeli bir eğitim anlayışı geliştirerek bireylerin kişisel gelişimlerini desteklemek ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlamak büyük önem arz etmektedir. Sonuç olarak, liberalizmin ve liberal eğitimin sunduğu değerlerin yeniden değerlendirilmesi, bireyler arasındaki bağların güçlendirilmesi ve toplumsal dayanışmanın sağlanması açısından kaçınılmaz bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, liberal eğitimin sunduğu değerlerin yeniden gözden geçirilmesi, bireyler arası bağların kuvvetlendirilmesi ve toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi yönünde önemli bir adım olabilir. Eğitim, yalnızca bireysel başarıya odaklanan bir süreç olmaktan çıkarılıp, toplumsal duyarlılığı ve birlikte yaşam kültürünü besleyen bir zemine dönüştürülmelidir.

3.4. Siyaset ve Piyasanın Liberal Eğitime Etkileri

Liberalizmin ilkeleri doğrultusunda eğitimin hedefleri arasında bireysellik ve özgürlük ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte liberal anlayışta eğitim sistemlerinin temel amacı hem özgürlük bilincine sahip hem de ekonomik açıdan kendine yeterli bireyler yetiştirmektir. Liberal yaklaşım, makro düzeyde eğitim politikalarına yansıdığına, en

belirgin etkilerinden biri eğitim hizmetlerinde özelleştirme yönündeki eğilimdir. Liberalizmin temelinde yer alan etkin ve verimli üretim anlayışı, eğitim sektörüne de uyarlanarak eğitim hizmetlerinin daha hızlı, kaliteli ve rasyonel kaynak kullanımıyla sunulmasını hedeflemektedir (Erkılıç, 2021: 256). Bu doğrultuda, birçok sektörde olduğu gibi eğitim alanında da özel girişimin teşvik edildiği bir yönelim gözlemlenmektedir. Ancak, özelleştirme uygulamalarının eğitimde kaliteyi artıracığı varsayımı, özellikle fırsat eşitliği açısından ciddi eleştirilerle karşılaşmaktadır.

Liberalizmin eğitim üzerindeki etkilerinden biri de eğitimin giderek piyasalaştırılması yönündeki dönüşümdür. Özellikle 1980 sonrası dönemde, eğitim hizmetleri kamu yararını gözeten bir hak olmaktan uzaklaştırılarak, piyasa koşulları içerisinde değerlendirilen bir ekonomik metaya indirgenmiştir. Bu süreçte, eğitimin toplumsal ve kamusal boyutu geri plana itilmiş, rekabetçi ve tüketim odaklı bir anlayışla yeniden yapılandırılmıştır. Sonuç olarak, eğitim artık toplumsal hareketliliği destekleyen bir araç olmaktan çıkmış; tam tersine, sosyoekonomik farklılıkları derinleştiren bir işlev görmeye başlamıştır (Yılmaz ve Sarpkaya, 2016). Bu durum eğitimin asıl amacından sapmasına ve bir araç olarak görülmesine zemin hazırlamıştır. Piyasalaştırma düşüncesini merkeze alan neoliberalizm için de eğitim aynı çerçeveden değerlendirilmektedir.

Klasik liberalizm ile kıyaslandığında neoliberal eğitim politikaları, kamusal kaynakların sınırlı olduğu gerekçesiyle devletin eğitime müdahalesini azaltmayı savunur; bu durumun eğitimin etkinliğini düşürdüğü vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, kamu harcamalarının kısılması eğitim hizmetlerinin kalitesini olumsuz etkileyebilir ve özellikle orta ile yükseköğretim maliyetlerinin büyük ölçüde bu hizmetlerden faydalanan bireyler tarafından karşılanması beklenmektedir. Böylece eğitim, piyasa koşulları içinde alınıp satılan bir meta haline getirilmelidir. Eğitime bu ölçüde önem verilmesinin nedeni ise, sermayenin kârlılığını artırabilecek stratejik bir alan olarak görülmesidir (Ersever ve Ulutürk, 2008: 103-104).

Liberalizmin eğitim üzerindeki ekonomik ve politik etkileri, birbirinden ayrılması güç olan dört alt başlıkta incelenebilmektedir: Eğitimde özelleştirme, eğitim hizmetlerinden yararlananların eğitime mali katkısı, eğitimin piyasalaştırılması ve eğitimin dışsallık argümanlarının zayıflatılması. Büyük oranda, liberalizmin eğitimdeki en önemli ekonomik etkisini özelleştirme oluşturmaktadır. Liberalizm, üretim süreçlerinin etkin ve verimli yürütülmesini temel alır; bu bağlamda eğitim hizmetlerinin hızlı ve kaliteli bir şekilde sunulması, kaynakların etkin kullanımı öncelikli hedefler arasındadır. Bireyler, emek gücünün yeniden üretimi sürecinde; özelleştirme, yeni işletmecilik anlayışı, toplam kalite

yönetimi, esnek çalışma koşulları ve çağın gereksinimlerine uygun becerilerin kazandırılması gibi yöntemlerle neoliberal sistemin bir parçası haline getirilmiştir. Bu yaklaşım hem olumlu hem de olumsuz etkiler doğurmuştur (Yılmaz ve Sarpkaya, 2016: 66). Ayrıca, ülkelerin sosyal dayanışma yapısı zayıflamış ve eğitim, alt sosyal sınıfların toplumsal hareketliliğini destekleme işlevini eskisi kadar etkili biçimde yerine getirememiştir.

Liberalizmin sosyoekonomik bağlamda eğitim yönetimi üzerindeki etkilerine yönelik genel bir değerlendirme yapıldığında, liberalizmin kapitalizm ile ayrılmaz bir bütün oluşturduğuna dikkat çekmek gerekmektedir. Tarihsel süreçte liberal kapitalist sistem, erken kapitalizm döneminin ardından sanayi devrimiyle üretim ve tüketim kapasitesini önemli ölçüde artırmıştır. Bu niceliksel artış, yaşam kalitesinde niteliksel bir iyileşmeye yol açarak refah seviyesini yükseltmiştir. Ancak, sistemin beraberinde getirdiği tekelleşme eğilimleri, ekonomik ve sosyal eşitsizlikler ile fırsat adaletsizlikleri gibi sorunlar da belirgin şekilde ortaya çıkmıştır (Çelik ve Dağ, 2018: 55-56). Bununla birlikte liberalizmin eğitim alanında iki vechesinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki bireyselliği ve özgürlüğü yeğlerken ikinci boyutunda birey piyasa ekonomisi için bir rekabet öznesine dönüşebilmektedir. Liberal düşünceyi ve bu çerçevede ortaya çıkmış olan liberal eğitimi ele alırken her iki boyutu da göz önünde tutmak gerekmektedir.

4. SONUÇ

Elinizdeki çalışmada liberal eğitim anlayışı felsefi bir bakış açısıyla ele alınıp, incelenmiştir. Çalışmamızın sonuç bölümünde araştırmamızdan ortaya çıkan bulgulara yer vermemiz yerinde olacaktır. Liberal eğitim, bireyin akıl ve mantık yoluyla özgürleşmesini, kendi düşünce sistemini inşa etmesini ve toplumsal yaşamda bilinçli bir özne olarak yer almasını hedefleyen bir yaklaşım olarak kendisini göstermektedir. Birey ve özgürlük kavramlarını felsefesinin temeline oturtan liberalizm, devletin ve egemen gücün sınırlandırılması yani olabildiğince kısıtlanması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu anlayış birey dışındaki diğer unsurları ikinci plana atmaktadır. Devlet denilen mekanizma adeta bireyin hizmetine sunulmuştur. Ekonomiden siyasete, felsefeden eğitime her alanda etkisini gösteren bu düşünce temele aldığı düşünce yapısı ve temel kavramları bağlamında birçok düşünceye zemin oluşturmanın yanında eleştiri oklarının da hedefi haline gelmiştir. Teorik olarak oldukça güçlü olan bu yaklaşım olan liberalizmin uygulama alanında çeşitli sınırlılıkları ve çelişkileri ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan liberal eğitimin birey tasavvurunun yalnızca bireysellik ve özgürleşme ile sınırlı kalmadığı anlaşılmaktadır. Liberal eğitimde kapitalist piyasa ekonomisinin de etkisiyle verimli, ekonomik bireyin nasıl yetiştirilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Böylelikle ortaya çıkan rekabetçi ortamdan birey eğitim süreçlerinde nasibini fazlasıyla almaktadır. Bununla birlikte bireyin ekonomik ve toplumsal refaha göre yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Diğer taraftan liberal eğitimin öngördüğü birey anlayışı endüstri devriminden itibaren meslek eğitime tabi kılınmıştır bir bireydir. Şu hâlde liberal eğitim eğitimi uzun bir süre meslek eğitime indirgeyen bir anlayışa evrilmiştir. Böylelikle bireyin liberal eğitim vasıtasıyla kapitalizmin bir sömürü nesnesine dönüşmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Buna göre liberal eğitimin ciddi anlamda ekonomik ve siyasi koşulların etkisi altında icra edildiği ortaya çıkmaktadır.

Liberal eğitim anlayışının doğruluk ölçütü olarak ekonomik anlamda işe yarayan, etkili, verimli bir bireycilik olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla başlangıçtaki teorik liberal düşüncenin uygulanması bakımından önemli değişimlerin yaşandığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Çünkü piyasa ekonomisi odaklı üretim biçimlerinin liberal eğitim süreçlerine yansımalarının göz önünde tutulması gerekmektedir. Pazar ve piyasa temelli anlayış önemli ölçüde eğitim süreçlerine yansımıştır. Son yarı yüzyıldır etkisini hissettiren neoliberal eğitimde ise söz konusu sorunun daha etkili bir yapıya evrildiği dikkat çekmektedir.

Liberalizmin temel eğitim hedeflerinin başında yatırımcıların memnuniyeti gelmektedir. Şu hâlde birey her şeyden önce tüketen ve üreten iktisadi bir özne olarak görülmektedir. Çünkü şirket ve iktidar ilişkileri eğitim anlayışını doğrudan etkilemektedir. Klasik liberalizmdeki rekabet düşüncesi neoliberal eğitimde güçlü bir biçimde vurgulanmaktadır. Bununla birlikte iktisadi olarak eyleyen bireyin hedeflenmesi, bütün bireyleri tek tipleştiren bir anlayışın ortaya çıkmasını kaçınılmaz hale getirmektedir. Aynı zamanda liberal eğitimde müfredatların piyasa ekonomisine göre planlandığı ortaya çıkmaktadır. Eğitim süreçlerinde bireylerin rekabet ortamına uyumlu hale gelmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte liberallerin özgürlük düşüncesinin daha ziyade ekonomik amaçlara doğru yöneldiği anlaşılmaktadır. Böylesi bir özgürlüğün gerçek bir özgürlük olduğu tartışmalı bir hal almaktadır. Diğer taraftan liberal eğitim süreçlerinde temel insani ve ahlaki değerlerin pek yer verilmediği görülmektedir.

Ekonomisini geliştirmiş ülkelerin dünya ekonomisini yönlendirdiği çağımızda liberal eğitimin oldukça tartışmalı bir durumda olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü ekonomik olarak güçlü ülkeler diğer ülkelere ekonomik ambargolar uygulayarak, baskı mekanizması oluşturmaktadır. Ekonomik ilişkilerin tekellere bağımlı kılınması eğitim süreçlerini de ciddi anlamda etkilemektedir. Bununla birlikte birey merkezli bir anlayış üzerine inşa edilen liberal eğitim modeli, bireysel hak ve özgürlükleri savunmakla birlikte, bu özgürlüklerin toplumsal karşılığını yeterince ele almamaktadır. Oysa özgürlük, yalnızca bireyin kendi kararlarını verebilmesi değil; aynı zamanda bu kararları gerçekleştirebileceği toplumsal koşulların da sağlanmasıyla mümkündür. Dolayısıyla, özgürlük ve eşitlik gibi değerlerin eğitim yoluyla gerçekleştirilmesi için, yalnızca bireysel değil, yapısal dönüşümleri de önceleyen bir yaklaşım benimsenmelidir.

Görebildiğimiz kadarıyla liberalizm, bireyin özgürlüğünü, bağımsız düşüncesini ve kendi yaşamını şekillendirme hakkını savunan bir ideolojik çerçeve olarak, eğitimi de bu ilkeler etrafında biçimlendirmektedir. Eğitimde fırsat eşitliği fikri güçlü bir temel sunmuş olsa da toplumdaki mevcut yapısal ve ekonomik eşitsizlikler bu ideali büyük ölçüde sınırlamaktadır. Dolayısıyla liberalizmin bireyi özgürleştirmeyi vaat ederken, onu kapitalist sermaye ve piyasa ilişkilerine maruz bıraktığı dikkat çekmektedir. Aynı zamanda toplumun eşitsizliklerinin eğitim yoluyla giderilmesi gerektiği gerçeğini göz ardı edilmektedir. Bu durumda, özgürleşme ve eşitlik arasında bariz bir çelişki yaratmaktadır. Dolayısıyla liberalizmin eğitimdeki hedefi, bireyi özgür ve rasyonel bir varlık olarak yetiştirmek olmasına rağmen, bu amacın gerçekleştirilmesi, toplumsal ve ekonomik engellerle yüzleşmeden tam anlamıyla mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda, liberal eğitimin

sunduğu özgürlük ve eşitlik anlayışının gerçekten kapsayıcı ve dönüştürücü olabilmesi için, eğitimdeki yapısal eşitsizliklerin daha derinlemesine ele alınması ve bu eşitsizlikleri ortadan kaldıracak politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Eğitim, ancak toplumsal sorumluluk ve kolektif bilinç ile birlikte ele alındığında hem bireysel gelişimi hem de toplumsal ilerlemeyi sağlayan güçlü bir araç olabilir.

Sonuç olarak, liberal eğitim anlayışı teorik düzlemde bireysel gelişimi, akıl yürütmeyi ve özgürlüğü temel alan güçlü bir eğitim felsefesi sunmaktadır. Ancak bu anlayışın, çağdaş dünyadaki çok katmanlı toplumsal sorunlarla baş edebilmesi, ancak kendi sınırlarını sorgulaması ve dönüştürücü bir perspektifle yeniden yapılandırılmasıyla mümkün olacaktır. Eğitim, yalnızca bireysel başarıyı değil; toplumsal sorumluluğu, dayanışmayı ve adaleti de önceleyen bütüncül bir süreç olarak ele alınmalıdır. Bu bağlamda, liberal eğitimin birey merkezli yapısı, toplumsal eşitlik ve adalet ilkeleriyle dengelenmeli; eğitim politikaları daha kapsayıcı, duyarlı ve eleştirel temeller üzerine inşa edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları M. A. ve Köker, L. (1991). *Tanrı devletinden kral devlete*. Ankara: İmge Yayınları.
- Apple, M.W. (2004). *Neoliberalizm ve eğitim politikaları üzerine eleştirel yazılar*. (F. Gök, Çev.). Ankara: Eğitim Sen Yayınları.
- Aytaç, K. (2000). *Eğitim sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bayraktar, L. (2016). *Medeniyet ve felsefe*. Ankara: Aktif Düşünce Yayınları.
- Bourdieu, P. ve Passeron, J. C. (2014). *Eğitim Üzerine*. (Çev. M. S. Güven). İstanbul: Heretik Yayıncılık.
- Brown, W. (2018). *Halkın Çözülüşü: Neoliberalizmin Sinsi Devrimi*. (B. E. Aksoy, Çev.). (1. Baskı), İstanbul: Metis Yayınları.
- Caniklioğlu, M. D. (1996). *Liberalizm*. İstanbul: BDS Yayınları.
- Cevizci, A. (2011). *Eğitim felsefesi*. (1. Baskı), İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2000). *Paradigma felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma
- Cihan, M., ve Yılmaz, Z. (2020). *Eğitim felsefesi*. (1. Baskı), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cihan, M., & Yılmaz, Z. (2021). *Eğitim felsefesi*. (2. Baskı), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Copleston, F.(1998). *Felsefe tarihi Hobbes- Locke*. (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: İdea Yayınları.
- Çaha, Ö. (2004). *Dört akım dört siyaset*. (1. Baskı), İstanbul: Kadim Yayınları.
- Çetin, H. (2001). Liberalizmin temel ilkeleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2, (1), 219-237.
- Çetin, H. (2002). “Liberalizmin tarihsel kökenleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 79-96.
- Çetin, H. (2001). Liberalizmin temel ilkeleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 219-237.
- Çolak, M. (2020). *Eğitimde Eleştirel Düşünme ve Yaratıcı Problem Çözme*. Ankara: Eğitim Araştırmaları Yayınları.
- Demirel, Ö. ve Kaya, Z. (2012). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dewey, J. (2011). *Deneyim ve eğitim*. (S. Akıllı, Çev.). Ankara: Odtü Yayıncılık.
- Erdoğan, M. (1998). *Liberal toplum liberal siyaset*.(2. Baskı), Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Erkılıç, T.A(2021). Liberalizmin öğretim programına ve eğitimin yönetimine etkileri üzerine bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (AUJEF), 5(3), 246-263.
- Fidan, N. ve Erden, M. (2001). *Eğitime Giriş*. Ankara: Alkım Yayınları.
- Friedman, Milton (1988) *Kapitalizm ve özgürlük*. (D. Erbek, Çev.). (1. Baskı), İstanbul: Altın KitaplarYayınları.
- Giroux, H. A. (1998). Okuryazarlık-sözcükleri ve dünyayı okuma .(S. Ayhan, Çev.). (1. Baskı), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Giroux, H. A. (2007). *Eleştirel pedagoji ve neoliberalizm*. (B. Baysal, Çev.). (1. Baskı), İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Gutck, G. L. (1997). Liberalizm ve eğitim. (N. Kale, Çev.). *Liberal Düşünce Dergisi*, 41-57. <https://libertedownload.com.tr/LD/arsiv/07/05-gerald-gutck-liberalizm-ve-egitim.pdf> adresinden erişildi.
- Gutck, G. L. (2001). *Eğitimde felsefi ve ideolojik yaklaşımlar*. (N. Kale, Çev.). (1. Baskı), Ankara: Ütopya Yayıncılık.
- Günay, M. (2021). *Eğitim felsefesi*. (1. Baskı), Konya: Çizgi Kitabevi.
- Güneş, H. (2020). *Türkiye`de neoliberalizm ve eğitim*. (1. Baskı), İstanbul: Der Yayınları.
- Gürsoy, K. (2007). *Bir evrensel projemiz var mı?*. (1. Baskı). İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Hayek, F. A. (1999). *Kölelik yolu* (T. Feyzioglu ve Y. Arsan, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Heywood, A. (2013). *Siyasi ideolojiler*. (A. K. Bayram, vd. Çev.). (5. Baskı), Ankara: Adres Yayınları.
- Hobbes, T. (2004). *Leviathan*. (S. Lim, Çev.). (3. Baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Illich, I. (1998) *Okulsuz toplum*. (M. Özay, Çev.). İstanbul: Şule Yayınları.
- Kale, N. (2009). *Felsefiyat*.(1. Baskı), Ankara: Pegem Akademi.
- Kale, M. (2009). *Liberal Düşünce ve Eğitim Anlayışı*. İstanbul: Eğitim Yayınları.
- Kant, I. (1995). *Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi*. (İ. Kuçuradi, Çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Karakurt, G. (2017). *Ali Fuat Başgil`in liberalizm anlayışı*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Enstitü Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Enstitü Bilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler, Sakarya.
- Kaynak, A. B. (2012). *Gelişen piyasalarda neoliberalizm ve demokratikleşme*. İstanbul: İstanbul Ünivertesi Sosyal Bilimler Entitüsü.
- Koçer, G. (2007). *Uluslararası İlişkiler: Giriş, kavram ve teoriler*. (H. Çakmak, Ed). Ankara: Platin Basın Yayın Dağıtım.

- Kökten, H. (2020). *Neoliberalizmin eğitim felsefesi üzerine bir inceleme*. Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Felsefe Doktora Programı, Denizli.
- Locke, J. (2004). *Hükümet üzerine ikinci inceleme*. (F. Bakırcı, Çev.). Ankara Babil Yayınları.
- Locke, J. (2005). *Yönetim Üzerine İki İnceleme*. (Mehmet Sencer Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Marcuse, H. (2015). *Tek boyutlu insan*. (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- McLaren, P. (2011). *Okullarda yaşam: Eleştirel Pedagojiye Giriş*, Eleştirel Pedagoji: Genel Bir Bakış(271-324). (M. Tekin, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Mill, J. S. (1986) *Faydacılık*. (N. Coşkunlar, Çev.). İstanbul: M.E.B.Yayınları.
- Özlem, D. (2014). *Felsefeye giriş*. İstanbul: Notos Kitap.
- Özmaden, B. (2019). Liberal felsefenin sosyal ve siyasal yönden eleştirisi. *Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(1), 52-63.
- Öztürk, Ş. ve Sevinç, H. (2022). Liberalizm: İdeolojik bir değerlendirme. *Ases Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1) , 132-149.
- Öztürk, D. (2018). *Liberalizm ve Eğitim: Teoriden Pratiğe*. İstanbul: Sosyal Bilimler Yayınları.
- Rawls, J. (2007), *Siyasal liberalizm*. (M. Fevzi Bilgin, Çev.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Rosenthal, M. Y. (1972). *Felsefe sözlüğü*. (A. Çalışlar, Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Rousseau, J.J. (2014). *Toplum sözleşmesi*. Ankara: Nilüfer Yayıncılık.
- Sağlam, H. (2021). Eğitimde tek tip insan yetiştirmek fitrata müdahaledir. *Akademik Akıl*. Erişim adresi: <https://www.akademikakil.com/egitimde-tek-tip-insan-yetistirmek-fitrata-mudahaledir/hadisaglam>
- Sayılan, F. (2006). *Küresel aktörler (DB ve GATS) ve eğitimde neoliberal dönüşüm*. Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni, 4, 44-51.
- Smith, A. (2002). *Ulusların zenginliği*. Cilt 2, (M. T. Akad, Çev.). İstanbul: Yeni Alan Yayıncılık - Bilim Dizisi.
- Şahin, B. (2008). *Özgürlük ekseninde liberalizm ve Cumhuriyetçiliğin ilişkisi*, Cumhuriyetçilik (s. 19-44). (N. Tok, Ed.). Ankara: Orion Kitabevi.
- Tezcan, M. (1991). *Atatürk ve eğitim*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Tezcan, M. (2005). *Sosyolojik kuramlarda eğitim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tezcan, M. (2015). *Sosyolojiye giriş*. (8. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Türkdoğan, O. (2000). *Toplum ve Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

- Türkkan, E. (1993). İktisadi liberalizm, sosyal adalet ve demokrasi. A. Yayla (Ed.), *Sosyal ve siyasal teori seçme yazılar* (s. 186-192). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Tüzen, M. A. (2020). Michael Sandel'in deontolojik benlik eleştirisi. *Felsefe Dünyası Dergisi*. 71, 116-134.
- Uğurlu, A. (2015). *Eğitim felsefesi açısından liberal eğitim*. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Yayla, A. (2003). *Liberalizm*. (5. Baskı), İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Yayla, A. (2008). *Liberalizm*. (6. Baskı.), İstanbul: Liberte.
- Yayla, A. (1993). *Liberal bakışlar*. (1. Baskı), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Yeşilçayır, C. (2025). Eğitime yeniden ve eleştirel bakış. *Eğitim Felsefesi*. (Ed. T. Ceylan), Ankara: Akademisyen Yayınevi.
- Yılmaz, T. ve Sarpkaya, R. (2016). *Eğitim ekonomisi eleştirel bir yaklaşım*. Ankara: Anı Yayıncılık.

ÖZGEÇMİŞ

Mehmet Yücel, ilk ve ortaöğrenimini Adıyaman'ın Tut ilçesinde tamamlamıştır. 2008 yılında Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümüne başladığı eğitimini 2012 yılında tamamlamıştır. 2019 yılında Giresun'un Alucra ilçesine felsefe öğretmeni olarak atanmış ve aktif olarak görevine devam etmektedir. 2023 yılından bu yana Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe Ana Bilim Dalı tezli yüksek lisans öğrencisidir. Orta düzeyde İngilizce bilmektedir. Evli ve bir çocuk babasıdır.

